

Станіслав ЛЕМ

КАЗКА ПРО ТРИ МАШИНИ-ОПОВІДАЧКИ КОРОЛЯ ГЕНІАЛЬЙОНА

Якось раз з'явився до Трурля незнайомець, у якому, ледве він висів з фотонного паланкіна, відразу було видно неабияку особу, що прибула з далеких країв, бо там, де у всіх звичайно бувають руки, у нього лише легкий вітерець повівав, де у всіх ноги, в нього тільки вигравала чудова веселка, і навіть замість голови він мав коштовний капелюх. Та й говорив якось зсередини, бо сам являв собою ідеально виточену кулю з приємною поверхнею, оперезану розкішним плазматичним шнурком. Привітавшись із Трурлем, він відрекомендувався, сказавши, що їх двоє, а саме — півкуля верхня і — нижня: першу звуть Синхронізієм, а другу — Синхрофазієм. Захоплений таким чудовим конструкторським вирішенням розумної істоти, Трурль признався, що йому ще ніколи не довелося бачити такої старанно викінченої, із такими досконалими манерами та діамантовим полиском особи. Прибулець і собі похвалив Трурлеву будову і після цього обміну люб'язностями розповів, що його сюди привело: як приятель і вірний слуга знаменитого короля Геніальйона він прибув до Трурля, щоб замовити у нього три машини-оповідачки.

— Мій король і владар, — сказав він, — віддавна вже не королює й не владарює, а спонукала до цього подвійного зречення його мудрість, яка впливає з глибокого розуміння того, що діється у світі. Залишивши своє королівство, він оселився у прохолодній і сухій печері, щоб віддатися роздумам. Проте буває, що бере його журба або й відразу до себе самого, й тоді ніщо не може його розрадити, окрім зовсім незвичайних оповідок. Але ті, що zostалися вірні йому й не відступилися від нього, коли король зрікся трону, давно вже пооповідали йому геть усе, що знали. Отож, не бачачи іншої ради, ми просимо конструктора допомогти нам розвіювати королівську журбу тими хитромудрими машинами, що ти їх збудуєш.

— Це я можу, — відповів Трурль. — Але навіщо вам аж три машини?

— Ми б хотіли, — сказав, легко погойдучись то в один, то в другий бік Синхрофазонізій, — щоб перша оповідала історії заплутані, але спокійні, друга — хитромудрі й дотепні, а третя — глибокі й зворушливі.

— Тобто, щоб перша слугувала кмітливості, друга — розвазі, а третя — науці? — підхопив Трурль. — Розумію. Про гонорар зараз домовимося, чи потім?

— Коли збудуєш машини, потри оцього персня, — відказав прибулець, — і перед тобою з'явиться паланкін, сядеш до нього разом із машинами, і він ту ж мить занесе тебе до яскині короля Геніальйона, а там уже скажеш йому сам, що ти хотів би мати, і він, безперечно, по можливості, вдовольнить твої бажання.

Кажучи це, він вклонився, подав Трурлеві перстень, сліпуче зблиснув і поплав до паланкіна, і його зразу ж огорнула ясна хмара, щось безгучно блиснуло — і Трурль залишився сам перед будинком з перснем у руці, не дуже вдоволений з того, що сталося.

— "По можливості", — бурмотів він, заходячи до майстерні. — Ох, і не люблю я такого! Знаємо, як воно буває: тільки-но доходить до платні, як де й діваються гречність та інші викрутаси, і не дістаєш нічого, крім мороки та ще вряди-годи гуль...

Тоді блискучий перстень у його руці ворухнувся й зауважив:

— "По можливості" тому, що король Геніальйон, зрікшись королівства, не так уже й багато має; проте він звернувся до тебе, конструкторе, як мудрець до мудреця; і, як на мене, то він не помилився, бо я бачу, що слова, сказані перснем, тебе зовсім не дивують, отож не дивуйся й королівській бідності, бо матимеш щедрu платню, хоча, може, й не золотом, адже не всякий голод можна втамувати золотом.

— Що ти мені тут розказуєш, мій персня, — відповів Трурль. — "Мудрець, мудреця, мудрецем", а електрика, іони, атоми та інші дорогі речі, необхідні для будівництва машин, достобіса коштують. Я люблю чіткі угоди, підписані, з параграфами й печатками; я не ласий на кожний гріш, але золото люблю, надто як його чимало, і з цим не криюся! Його блиск, його жовтий полиск, приємна вага так на мене діють, що як висиплю собі торбинку-другу дукатів на підлогу і — на них поваляюсь, а вони милозвучно побрязкують, — відразу мені на душі розвидняється, наче хтось вніс туди сонечко й засвітив. Так, люблю золото достобіса! — вигукнув трохи розпалений власними словами Трурль.

— Але навіщо тобі треба, щоб золото приносили інші? Хіба ти сам не можеш наробити його собі скільки захочеш? — здивовано блиснувши, спитав перстень.

— Не знаю, який там той король Геніальйон мудрий, — відказує на це Трурль, — але ти, персня, як бачу, зовсім темний. То я мав би сам собі робити золото? Де ж таке чувано! Хіба швець живе з того, що сам собі шиє чоботи, а кухар собі готує, а солдат собі воює? А окрім того, існує ж якась собівартість, чи ти ніколи про неї не чув? Зрештою, коли хочеш знати, окрім золота, я ще люблю нарікання. Так що можеш мені більше нічого не казати, бо мушу вже братися до роботи.

Трурль поклав персня до старої бляшанки, а сам став коло верстата й узявся до діла. За три дні, не виходячи з дому, побудував три машини, а тоді замислився, якої б їм надати зовнішньої форми, оскільки відзначався замилюванням до простоти й функціональності. Припасовував до машин по черзі то одне, то інше покриття, а що перстень весь час пробував докинути із бляшанки і свої три копійки, Трурль накрив її, аби той не перешкоджав йому своїми недоречними зауваженнями.

Нарешті він пофарбував машини: першу — в білий, другу — в блакитний, а третю — в чорний колір. Потім потер персня, ту ж мить з'явився паланкін, Трурль повантажив машини, сів до нього сам і став

чекати, що буде далі. Як не свиснуло, як не пшикнуло, знялася хмара пилюки! А коли вона опала, Трурль визирнув крізь віконце паланкіна й побачив, що знаходиться у просторій, з посиленою білим пісочком долівкою яскині; спершу він зауважив кілька дерев'яних лав, що аж вгиналися під фоліантами й книгами, а тоді рядок чудових світляних куль. В одній із них він упізнав чужинця, котрий замовляв у нього машини; у середній же, більшій і трохи подряпаній від старості, вгадав короля, тож вклонився йому й вийшов з паланкіна. Король зичливо привітав Трурля і сказав:

— Є два види мудрості: одна уможливлює діяльність, а друга від неї стримує. Чи не вважаєш, славетний Трурлю, що ця друга мудрість більша? Адже лише надзвичайно далекосяжна думка може передбачити надзвичайно віддалені наслідки здійснюваних учинків, наслідки, які роблять проблематичною дію, котра їх спричинила. Отже, досконалість може виявитись у відмові від дії — ось у тому й полягає відмінність між мудрістю й розумом, що мудрість здатна до такого розрізнення...

— З дозволу Вашої Королівської Величності, — відповів Трурль, — слова Ваші можна тлумачити двояко. Або йдеться про делікатний натяк, який має на меті применшити мою працю, як дію, яка спричинилась до появи трьох замовлених машин, що лежать у паланкіні. Така інтерпретація була б для мене неприємною, оскільки свідчила б про приховане за почутим мною небажання платити. Або ж йдеться лише про доктрину бездіяльності, недолік якої бачу в її внутрішній суперечливості. Щоб могли не діяти, треба спершу могли діяти, бо той, хто утримується від того, щоб перевернути гори через брак засобів для цього, а каже, що відмовився від дії, бо так йому підказує мудрість, виставляє себе на посміх дешевенькою філософією. Бездіяльність — то щось певне, оце й усе, що про неї можна доброго сказати. Діяльність — то щось непевне, і в цьому її чар; а втім, щодо подальших наслідків проблеми, то, якщо такою буде воля Вашої Королівської Величності, я можу збудувати відповідну машину для дискусій.

— Гонорарні справи залишмо аж на самий кінець тих приємних обставин, які привели тебе до нас, — сказав король, легко заточуючись від стримуваної веселості, що охопила його після Трурлевої промови. — А тепер, конструкторе, прошу тебе бути моїм гостем, сідай разом із моїми вірними друзями на лаву до цього скромного столу і розкажи, коли твоя ласка, про свої діяння чи про те, як ти відмовляєшся від них.

— Якщо Ваша ласка, королю і владарю, — озвався Трурль. — Боюсь, що я не досить красномовний. Проте мене чудово заступлять оці три машини, що їх я привіз із собою. Це було б доречним, бо принагідно їх і випробуємо.

— Хай буде по-твоєму, — погодився король.

Після цього всі посідали в таких позах, що виказували їхню цікавість і очікування чогось незвичного. А Трурль дістав із паланкіна покритий білим лаком корпус, натиснув на кнопку і сів праворуч від Геніальйона. Тоді перша машина сказала:

— Якщо Ви не знаєте історії про Численців, про їхнього короля Мудрильйона, про його Досконалого Дорадника та про Трурля-конструктора, котрий спершу створив Дорадника, а потім його знищив, то слухайте!

Держава Численців славиться своїми громадянами, які відзначаються тим, що їх сила-силенна. Одного разу, коли конструктор Трурль перебував у шафранових околицях сузір'я Деліри, він трохи збився з дороги й побачив планету, яка, здавалось, уся ворушилася; низившись, він зрозумів, що планета геть уся вкрита юрмами істот, і, ледве нагледівши якихось кілька квадратних метрів відносно вільного ґрунту, приземлився. Відразу ж позбігалися тубільці й оточили його, демонструючи, як їх багато; але оскільки вони кричали про це всі разом і навперебій, він довго не міг зрозуміти, про що йдеться. А коли зрозумів, запитав:

— Вас справді так багато?

— Справді!!! — заверещали вони з нечуваною гордістю. — Ми незліченні.

А інші гукали:

— Нас — як маку!

— Як зір на небі!

— Як піску! Як атомів!

— Припустімо, — відказав Трурль. — І що з того, що вас так багато? Чи, може, ви весь час рахуєте, скільки вас є, і маєте з того приємність?

— Неосвічений чужоземцю, — вони йому на те, — знай же, що коли кожне з нас тупне ногою, — гори двигтять, коли хукнемо всі разом — такий вихор зривається, що дерева валить, а коли всі посідаємо, то вже ніхто не може ворухнути ані рукою, ані ногою!

— А навіщо треба, щоб двигтіли гори, страшний вітер виривав дерева і ніхто не міг поворухнути ані рукою, ані ногою? — спитав Трурль. — Хіба не краще, коли гори стоять спокійно, вітер здіймає вихори, і кожен рухається, як хоче?

Тоді вони страшенно обурились з тієї легковажності, з якою він поставився до їхньої могутньої чисельності і чисельної могутності; отож тупнули, хухнули й сіли, аби довести, як їх багато і що з того виникає. Внаслідок цього землетрус поперевертав половину дерев, давлючи тих, що стояли попід ними, вітер від хухання повалив решту людей, розчавивши при цьому ще сімдесят тисяч чоловік, а ті, що zostалися живі, не могли поворухнути ані рукою, ані ногою.

— О милосердні небеса! — заволав Трурль, затиснутий серед тих, що сиділи, як цеглина в стіні. — Яке нещастя!

Як виявилось, цими словами він ще більше їх образив.

— Дикий чужоземче! — репетували вони. — Що значить втрата кількохсот тисяч для Численців, яких ніхто не може перелічити! Того, що не помітне, взагалі не можна назвати втратою; ми тільки показали тобі, які ми могутні, коли тупнемо, хухнемо чи сядемо, а що ж було б, якби ми взяли до більших справ?!

— Авжеж, — сказав Трурль, — ви не думайте, що мені незрозумілий спосіб вашого мислення. Відомо, що все велике й численне викликає загальну повагу. Так, наприклад, смердючий газ, який ліниво клубочиться на дні старої діжки, не викликає нічийого захоплення, але якби його вистачило на Галактичну Туманність, це одразу викликало б у всіх подив і захоплення. А проте це той самісінький протухлий звичайнісінький газ, тільки у великій кількості.

— Нам не подобаються твої слова! — закричали Численці. — Ми не хочемо слухати тут про якийсь смердючий газ!

Трурль роздивлявся на всі боки, шукаючи допомоги поліції, але тиснява була така, що годі було б і протовпитися.

— Любі Численці, — сказав він, — дозвольте мені залишити ваш край, оскільки я не поділяю вашої віри в кількість, що це чудово само по собі, якщо за кількістю більше нічого не стоїть!

Вони ж, презирнувшись, тільки торкнулися пальцем пальця, — і це спричинило такий потужний струс, що його рівнодійна сила виштовхнула Трурля в атмосферу, і він довго летів, перекидаючись, аж поки не впав просто на ноги в саду біля королівського палацу. Трурль побачив, що до

нього саме наближається Мудрильйон Найбільший — володар Численців. Якийсь час поспостерігавши, як Трурль летів і падав, він сказав:

— Чужоземче, як мені доповіли, ти не виявив належної пошани до мого незліченного народу. Ставлю це на карб твоєї розумової обмеженості. Але хоч ти й не розумієшся на справах вищого порядку, та, здається, дещо тямиш у справах нижчих, і це якраз дуже до речі, бо мені потрібен Досконалий Дорадник, от ти мені його й збудуєш!

— А що повинен уміти той Дорадник, і що я матиму за те, що збудую його? — спитав Трурль, обтріпуючись від пилуки й болота.

— Він повинен уміти все, тобто: відповідати на будь-яке запитання, розв'язувати будь-яку проблему, давати найкращі поради, словом, являти найвищу мудрість. Якщо збудуєш його, я дам тобі сто або й двісті моїх підданих; за якусь там тисячу-другу торгуватися не буду.

"Мені здається, що надмірна кількість розумних істот дуже небезпечна, бо уподібнює їх до піску; і цьому королеві легше розпрощатися з цілим ройовиськом своїм підданих, аніж мені зі старим шкарбаном!" — подумав Трурль.

А вголос сказав:

— Пане, дім у мене невеликий, і я не знав би, що робити з сотнями тисяч невільників.

— Мій обмежений чужеземцю, я маю спеціалістів, які пояснять тобі, що від ройовиська невільників дуже багато користі. Їх можна повдягати у різнобарвні шати, щоб уклалися на великій площі у вигляді мозаїки або творили живі написи повчального змісту на кожен випадок життя; ще їх можна позв'язувати в пучки й підкидати, можна з п'яти тисяч зробити молот, а з трьох тисяч — його руків'я, щоб лупати скелі або валити ліс; можна плести з них мотузки, робити штучні в'юнки або підвіски. Тоді ті,

що звисатимуть останні над безоднею, кумедно звиваючись і попискуючи, і серце тішитимуть, і око милуватимуть. Або накажи десяти тисячам молоденьких невільниць, щоб, стоячи на одній нозі, правими руками робили вісімки і водночас клацали пальцями лівої руки — і тобі вже нелегко буде відмовитись від цього видовища, кажу тобі з власного досвіду!

— Пане! — відповів Трурль. — Ліси й скелі я долаю машинами, а щодо написів і мозаїк, то не в моєму звичаї робити їх з істот, котрі, може, воліли б займатися чимось іншим.

— Зухвалий чужоземцю, — сказав король, — чого ж ти тоді хочеш за Дорадника?

— Сто мішків золота, королю!

Мудрильйонові шкода було розлучатися з золотом, але нараз йому спала надзвичайно хитра думка, яку він затаїв, а вголос сказав:

— Хай буде по-твоєму.

— Постараюсь догодити Вашій Королівській Милості, — відповів Трурль і пішов до замкової вежі, яку Мудрильйон призначив йому на майстерню.

І відразу ж звідти стало чути, як він роздуває міхи, стукає молотком і скрегоче терпугом. Король послав шпигунів, аби ті придивилися до роботи, але вони повернулися дуже здивовані, бо Трурль будував не Дорадника, а багато різноманітних ковальських, слюсарних і електричних машин; а тоді сів і на довгій стрічці паперу цвяхом наколов докладну програму для Дорадника, а сам пішов на прогулянку. Тим часом машини до пізньої ночі метушились у вежі, а на ранок Дорадник був готовий. Близько полудня Трурль увів до зали велике опудало на

двох ногах, з однією лише маленькою рукою й заявив королеві, що це і є Досконалий Дорадник.

— Побачимо, чого він вартий, — сказав Мудрильйон і звелів посипати підлогу в залі корицею й шафраном, бо Дорадник дуже смердів розжареним залізом, а місцями навіть трохи світився, бо його щойно витягли з печі. — Ти можеш іти собі, — додав король, — а увечері прийдеш, і тоді порахуємось, хто кому й скільки винен.

Трурль вийшов, роздумуючи над останніми Мудрильйоновими словами, що вони не обіцяють особливої щедрості, і хто знає, чи не таїться в них який підступ. Отож він подумки радів, що обмежив Дорадникову універсальність одним маленьким, але істотним застереженням у його програмі, а саме: хоч би що наказали йому робити, він не сміє важити на життя свого творця.

Зоставшись з Дорадником сам на сам, король спитав:

— Хто ти і що вмієш?

— Я Досконалий Королівський Дорадник, — відповів той глухим голосом, який наче долинав з порожньої бочки, — а вмію давати найдосконаліші з можливих поради.

— Гаразд, — сказав король. — А кому ти маєш виявляти послух і вірність, мені, чи тому, хто тебе створив?

— Вірність і послух я повинен виявляти тільки Вашій Королівській Величності, — продуднів Дорадник.

— Гаразд, — буркнув король. — Для початку... тобто... того... слухай... я не хочу, щоб перше має побажання справило на тебе враження, ніби я скупий... Але я хотів би, певною мірою, виключно з принципових міркувань, розумієш?..

— Ваша Королівська Величність ще не зволила сказати, чого хоче, — відповів Дорадник і висунув збоку маленьку третю ногу й сперся на неї, бо на мить втратив рівновагу.

— Досконалий Дорадник повинен уміти читати думки свого володаря! — гнівно рикнув Мудрильйон.

— Звичайно, але лише в тому випадку, коли бажання буде чітке, щоб не допуститися нетактовності, — відповів Дорадник, відчинив дверцята в себе на животі й повернув маленький ключик з написом "Телепатрон". Потім засвітився і сказав:

— Ваша Королівська Величність бажає не заплатити Трурлеві ані копійки? Розумію!

— Якщо ти комусь про це пробовкнешся, я звелю вкинути тебе до великого млина, жорна якого обертають відразу триста тисяч моїх підданих! — грізно сказав король.

— Нікому не скажу! — запевнив його Дорадник. — Ваша Королівська Величність не бажає платити за мене — це цілком зрозуміло. Коли прийде Трурль, прошу йому сказати, що ніякого золота не буде, і хай він іде собі геть.

— Йолоп ти, а не дорадник! — обурився король. — Я не хочу платити, але зробити треба так, щоб здавалося, ніби Трурль сам у цьому винен! Що йому нічого не належить! Розумієш?

Дорадник знову увімкнув пристрій для читання королівських думок, злегка захитався і глухо промовив:

— Ваша Королівська Величність хоче також, щоб усім здавалося, ніби вона вчинила справедливо, згідно з правом і королівським словом, а Трурль щоб виявився нікчемним ошуканцем і негідником... Чудово! З

дозволу Вашої Королівської Величності, я зараз кинуся на вас і почну вас душити й товкти, а Ваша Королівська Величність хай зволить голосно кричати, волаючи про допомогу...

— Ти, либонь, з глузду з'їхав, — сказав Мудрильйон, — нащо тобі мене душити, а мені репетувати?

— Щоб оскаржити Трурля в тому, що він з моєю допомогою пробував учинити замах на короля! — сказав, світячись, Дорадник. — Таким чином, коли Ваша Королівська Величність накаже відшмагати Трурля й скинути його з замкового муру в рів, усі визнають це за акт надзвичайної ласки, бо за такий злочин спершу піддають тортурам, а вже потім карають на горло. А мене, як невинне знаряддя в Трурлевих руках, Ваша Королівська Величність зволить повністю виправдати, що викличе загальний захват королівською добротою і великодушністю. І тоді все буде саме так, як волить Ваша Королівська Величність.

— Ну, то души мене, тільки обережно, йолопе! — погодився король.

І все сталося саме так, як надумав Досконалий Дорадник. Король хотів, правда, перед тим, як кинути Трурля до рову, повисмикувати йому ноги, але до того якось не дійшло. І хоча сам він потім думав, що це сталося внаслідок замішання, але насправді це сталося завдяки таємній домовленості Дорадника з помічником ката. Потім король виправдав Дорадника і поновив його на посаді при своїй особі, а Трурль, ледь живий, поплентався додому. Повернувшись додому, він одразу ж подався до Кляпавція, розповів йому про свою пригоду й сказав:

— Цей Мудрильйон іще більший негідник, ніж я сподівався. Він підло ошукав мене і, подумати тільки, використав для цього створеного мною Дорадника, щоб той допоміг йому порадою, як злочинно спекатися мене! Але він помиляється, якщо думає, що я здамся. Та нехай я проіржавію наскрізь, якщо не помщуся тому тиранові!

— І що ж ти збираєшся робити? — спитав Кляпавцій.

— Подам на нього позов до суду, хай заплатить обіцяне. Але це буде тільки початок, він винен мені значно більше. Бо ніяким золотом не зможе заплатити за мої страждання і біль.

— Це складна юридична проблема, — сказав Кляпавцій. — Я радив би тобі перше, ніж щось зробити, звернутися по допомогу до доброго адвоката.

— Нащо мені йти до адвоката? — відказав на це Трурль. — Я сам собі його зроблю!

Трурль пішов до себе, всипав у бочку черпаком шість з вершечком транзисторів, стільки ж опорів та конденсаторів, налив електроліту, прикрив кружком, пригнітив каменем, щоб усе це само по собі добре зорганізувалося, і пішов спати, а за три дні мав такого адвоката, аж любо глянути. Не хотілося навіть витягати його з бочки, бо його послугами треба було скористатись лише один раз, отож Трурль поставив бочку на стіл та й питає:

— Ти хто?

— Я правничий консультант-адвокат, — забулькотіла у відповідь бочка, бо він налив забагато електроліту.

Трурль виклав їй свою справу, а вона:

— Ти заклав у програму Дорадника Застереження, щоб він не міг призвести до твоєї загибелі?

— Так. Тобто я подбав лише, щоб він не знищив мене. Тільки й усього.

— Отже, ти не повністю дотримав угоди, оскільки Дорадник повинен був уміти робити все, без жодних винятків. А якщо не міг тебе вбити, значить, умів не все.

— А якби мене вбив, то не було б кому одержати плату!

— Ну, то окреме питання й інша справа, то вже справа суду, установити згідно параграфів карну відповідальність Мудрильйона. А твоя скарга має характер цивільного позову.

— Бач куди! Щоб якась бочка та вчила мене цивільного права! — розгнівався Трурль. — Ти чий адвокат — мій, чи того розбійника короля?

— Твій, але король мав право не заплатити тобі.

— І наказати скинути мене в рік з оборонного муру теж мав право?

— Це вже інша справа, карна, і окрема проблема, — відповідає бочка.

Трурля аж затіпало.

— Як це?! То я перетворюю купу старих перемикачів, дротів і залізяк на свідомий розум і замість слухних порад дістаю якісь викрутаси? А бодай ти був не самозорганізувався, крутію нікчемний!

Трурль відцідив електроліт, витрусив усе з бочки на стіл, порозбирав на частини, та так швидко, що адвокат навіть не встиг внести апеляції проти такої дії.

Тоді Трурль закасов рукави і збудував двоповерхового Юрисконсульта з чотирикратними підсилювачами на два кодекси — цивільний і карний — і про всяк випадок підключив йому ще міжнародне й адміністративне право. Потім увімкнув струм, виклав справу й питає:

— Як добитися свого?

— Складна справа, — каже машина. — Вимагаю, щоб мені негайно підключили п'ятсот додаткових транзисторів зверху і двісті — збоку.

Трурль зробив це, а машина каже:

— Мало! Прошу додаткового підсилення і дві великі шпулі.

А потому каже:

— Випадок сам по собі цікавий, однак має два аспекти: по-перше — підстава позову, і тут можна було б багато зробити, по-друге — характер позову. Річ у тім, що цивільним позовом короля ні до якого суду не притягнеш, оскільки це суперечить міжнародному і космічному праву. А остаточно поясню тобі все це в тому випадку, якщо ти даси мені слово, що не розмонтуєш мене відразу після того на частини.

Трурль пообіцяв і запитав:

— Але скажи мені, будь ласка, звідки ти дізнався, що тобі загрожує демонтаж, якби мене не задовольнила твоя робота?

— Не знаю, так мені чомусь здалося.

Трурль здогадався: причиною було те, що для спорудження Юрисконсульта він узяв частини, попередньо вживані для виготовлення бочкового адвоката; очевидно, пам'ять про ту історію, хоч і стерта, вкралася до нових контурів, утворивши комплекс підсвідомості.

— Ну, й де ж твоє пояснення? — питає Трурль.

— Пояснення таке: немає компетентних трибуналів, отож і процесу не буде. Бо ані виграти, ані програти його не можна.

Трурль схопився з місця, показав кулака правничому радникові, але мусив дотримати слова і нічого поганого йому не зробив. Пішов до Кляпавцїя і все йому розповів.

— Я відразу казав, що це безнадійна справа, але ти не хотів мені вірити, — каже Кляпавцїй.

— Ганьби я не подарую, — відказав на це Трурль. — Якщо не можу знайти справедливості шляхом права й суду, то помщуся тому негідникові королю іншим чином.

— Цікавий би я знати, як ти це зробиш. Сам дав королеві досконалого Дорадника, який може все, окрім хїба що знищити тебе, отож той Дорадник відведе кожну біду, кожен твій удар, кожен підступ проти короля і його держави. І я справді вірю, любий Трурлю, що він це зуміє зробити, бо повністю довіряю твоєму конструкторському обдаруванню!

— Це правда. Схоже на те, що, створивши Досконалого Дорадника, я сам відібрав у себе будь-яку можливість перемогти ту короновану паскуду. Але ж мусить бути десь хоч якась зачіпка! Ну, я вже не відступлюся, поки її не знайду!

— І що ж ти збираєшся робити? — спитав Кляпавцїй, та Трурль тільки здвигнув плечима і пішов додому.

Він довго не виходив з хати, все думав і думав; нетерпляче перегортав у бібліотеці сотні книжок, проводив у лабораторії таємничі експерименти. А Кляпавцїй відвідував його, здивовано спостерігаючи затятість, з якою Трурль наче пробував перемогти самого себе, оскільки той Дорадник ніби був частиною його, адже він наділив його власним

розумом. Котрогось дня Кляпавцій, прийшовши, як звичайно, в обідню пору, не застав Трурля. Дім був замкнений, віконниці зачинені, а від господаря ані сліду. Кляпавцій здогадався, що Трурль розпочав дії проти володаря Численців, — і це справді так і було.

Тим часом Мудрильйон правив країною, як ніколи досі, бо якщо йому бракувало власної вигадливості, він питав Дорадника, послуговуючись його ідеями. Король уже не боявся ні заколотів, ні двірцевих змов, ані жодного ворога, хоч і правив жорстоко: на державних шибеницях гойдалося більше повішених, ніж достиглих виноградних грон на південному схилі.

Дорадник мав уже чотири скрині, повні орденів за проекти, якими він постачав короля. Мікрошпигун, засланий Трурлем до країни Численців, повернувся з донесенням, що за свою останню акцію пускання вінків, сплєтених із громадян, Мундрильйон назвав Дорадника "моє серденько".

Трурль, не довго думаючи, оскільки вже мав готовий план дій, сів і швиденько написав Дорадникові листа на кремовому папері, оздобленому малюнком ручної роботи, на якому було зображено кущик суниць. Зміст листа був простий:

"Любий Дораднику! — писав він. — Сподіваюся, що Тобі ведеться добре, як і мені, а може, навіть краще. Я чув, що Твій монарх довіряє Тобі, а тому прошу, зважаючи на свою велику відповідальність перед Історією та Інтересами Держави, з усією ретельністю виконувати свої обов'язки. Якби Тобі важко було виконати якесь королівське бажання, застосуй, будь ласка, Екстра Міцну методику, про яку я Тобі свого часу докладно розповідав. Якби мав бажання, напиши мені кілька слів, але не ображайся, коли не відповім одразу, оскільки я тепер дуже зайнятий конструюванням Дорадника для короля Д. і у зв'язку з цим у мене обмаль часу. Вітаю тебе і висловлюю найглибшу повагу Твоєму Панові.

Твій конструктор Трурль".

Цей лист, як і слід було сподіватися, збудив належні підозри Таємної Численської Поліції. Докладний аналіз не виявив у папері жодних таємних хімікалій, а в малюнку з зображенням суничного кущика — ніяких прихованих шифрів. Ця обставина викликала величезне занепокоєння у Штабі Головної Поліції. Листа сфотографували, зробили відбитки, скопіювали й переписали від руки, а оригінал, відповідно заклеївши, вручили адресатові. Прочитавши його, Дорадник злякався, бо зрозумів, що це Трурлеві хитрощі, які мають на меті його скомпрометувати, а може, навіть і ліквідувати. Отож він негайно розповів про листа королю, схарактеризувавши Трурля як негідника, який намагається скомпрометувати його в очах володаря, а сам узявся розшифровувати зміст листа, оскільки був переконаний, що за невинними словами криються якісь чорні підступи.

Подумавши, Дорадник сказав королеві, що прагне розшифрувати Трурлевого листа, щоб тим самим розкрити його підступні наміри, а тоді, придбавши необхідну кількість штативів, паперу, клею, вимочок, ліжок, пробірок і хімічних реактивів, узявся до складних аналізів конверта і паперу, на якому був написаний лист. За всім цим, звичайно ж, наглядала поліція через вмонтовані у стіни його апартаментів відповідні пристрої для підслухування та підглядання. Коли хімія не допомогла, Дорадник узявся розшифровувати сам текст, розписавши його на великих таблицях, за допомогою електронних машин, логарифмів і рахівниці. Він не знав, що в цей же час цим самим займаються найвидатніші сили поліції під керівництвом самого Маршала Шифрувальних Військ. Чим довше тривали марні зусилля спеціалістів, тим більша розгубленість охоплювала головний штаб, бо всі фахівці зрозуміли, що шифр, до якого вони не можуть знайти ключа, належить до найхитромудріших у світі. Маршал розповів про це одному з придворних вельмож, який страшенно заздрив Дорадникові за те, що Мудрильйон був прихильний до нього. Вельможа, понад усе прагнучи посіяти в серці короля сумніви щодо Дорадника, сказав королеві, що той цілими ночами сидить, замкнувшись у своїх покоях, і вивчає підозрілий лист. Король тільки посміявся, сказавши, що і сам про це чудово знає, бо Дорадник йому все розповів.

Заздрісний вельможа, знітившись, замовк й одразу ж переказав усю цю розмову Маршалові.

— Ох! — вигукнув той сивий шифрувальник, — він навіть про це розповів монархові? Яка нечувана підступність! І що ж це, мабуть, за пекельний шифр, що він не боїться про нього розповідати на кожному кроці!

Після цього Маршал наказав своїм військам подвоїти зусилля. Коли за тиждень справа так і не зрушилася з місця, викликали на допомогу найславетнішого спеціаліста з тайнопису, творця невидимих зворотньоспрямованих знаків, професора Гріпіануса. Вивчивши інкримінованого листа, а також наслідки праці військових фахівців, професор сказав їм, що слід удатися до методу проб і помилок, використовуючи обчислювальні машини астрономічного формату.

Зробивши так, виявили, що лист можна прочитати в триста вісімнадцять способів. Перших п'ять варіантів були такі: "Тарган з Молокочина доїхав щасливо, але вигрібна яма погасла". — "Тітку паровоза переводити на січеники". — "Заручини масла не відбудуться, бо заклепано очіпок". — "Когось маєш чи не маєш, під обома зависаєш". А також: "З агрусу, підданого тортурам, можна чимало дізнатися". Останній варіант професор Гріпіанус визнав за ключ до шифру і, провівши триста експериментів, виявив, що коли скласти всі літери листа, потім відняти від тієї суми паралакс сонця і річну продукцію парасольок, а з решти добути кубічний корінь, то вийде одне слово: "Круцафікс". В адресному довіднику знайшли громадянина на прізвище Круцафукс. Гріпіанус заявив, що помилки припустилися навмисно, аби замести сліди, і Круцафукса було заарештовано. Підданий умовлянням шостого ступеня, Круцафукс признався, що перебуває у змові з Трурлем, котрий ось-ось має прислати йому отруйні цвяхи й молоток, щоб підкувати монарха на смерть. Маючи ці докази зради чорним по білому, Маршал Шифрувальних Військ відразу ж доповів про все королеві, проте Мудрильйон і досі ще довіряв Дорадникові, отож дав йому змогу виправдатись.

Дорадник не заперечував, що лист, попереставлявши літери, можна прочитати по-різному. За його словами, він сам відкрив ще тисячу сто інших версій, але доводив, що це нічого не означає, тобто що лист взагалі не був зашифрований. А переставляти змістовним, чи близьким до змістовного, способом можна літери будь-якого тексту й те, що виникає від перестановки, називається анаграмою. Такими проблемами займається теорія пермутації та комбінації. Дорадник кричав, що Трурль хоче його скомпрометувати і зганьбити, створюючи видимість шифру там, де його зовсім не було, що громадянин Круцафукс богу духа винен, а його зізнання фальшиві й зроблені завдяки умовляльникам Головного Штабу Поліції, які й самі мають неабияку вправність у методах роботи, ще й послуговуються слідчими машинами потужністю в кілька тисяч трупсів. Звинувачення, висунуті Дорадником поліції, викликали у короля невдоволення, а коли він зажадав дальших пояснень і Дорадник почав тлумачити про анаграми й пермутації, коди, шифри, символи, сигнали й загальну теорію інформації щораз складніше й незрозуміліше, король страшенно розгнівався й наказав кинути Дорадника до льоху. Й одразу ж прийшла листівка від Трурля такого змісту:

"Любий Дораднику! Якби щось трапилося — пам'ятай про блакитні гвинтики. Твій Трурль".

Дорадника, не гаючись, піддали тортурам, але він ні в чому не зізнався, вперто повторюючи, що все це лише Трурлеві махінації. Коли його спитали про блакитні гвинтики, відповів, що він таких не має і нічого про них не знає. Щоб дослідити справу докладніше, треба було його розібрати. Король дав на це дозвіл, і ковалі взялися до роботи; під їхніми молотами тріснув панцир, і королеві показали замащені мастилом невеликі гвинтики, справді покриті плямками блакитного кольору. Отож, хоча в ході слідства Дорадника було цілковито знищено, король заспокоїв себе думкою, що діяв слушно.

А через тиждень біля палацової брами з'явився сам Трурль і попрохав аудієнції. Король спершу мав намір стратити його, навіть не вислухавши,

але, здивований таким нечуваним нахабством, наказав привести конструктора перед свої очі.

— Королю! — сказав Трурль, ледь увійшовши до тронної зали, де було повно придворних. — Я сконструював для тебе Досконалого Дорадника, а ти використав його для того, щоб не заплатити мені належного гонорару, вважаючи, цілком слушно, що сила розуму, який я тобі подарував, буде добрим щитом від усяких дій супроти тебе, що тим самим зробить марними і будь-які мої спроби помститися. Даючи тобі розумного Дорадника, я однак не зробив розумним тебе самого, і саме на це й розраховував, адже тільки той, хто сам має хоч трохи розуму, може слухати розумних порад. Я не зміг би знищити Дорадника мудрим, науковим і тонким способом. Зробити це я зміг тільки таким примітивним, тупим і дурним методом, що здається аж неймовірним. Листи не були зашифровані. Дорадник був до кінця вірний тобі. Про ті гвинтики, які спричинилися до його загибелі, він нічого не знав, бо трапилось так, що під час монтування вони випадково впали до банки з лаком, і я випадково, — але вчасно — про це згадав. Завдяки цьому дурість і підозріливість перемогли розум і відданість, і ти сам підписав собі вирок. А тепер ти віддаси належні мені сто мішків золота і на додачу іще сто за той час, який я витратив, щоб відібрати плату. Якщо ти цього не зробиш, загинеш і сам, і весь твій двір, бо вже не маєш під боком Дорадника, який би міг захистити тебе від мене!

Король аж рикнув від люті. Сторожа на його знак кинулася, щоб на місці знищити зухвальця, та алебарди зі свистом пройшли крізь конструкторову постать, наче вона була з повітря. Вражені посіпаки відскочили, а Трурль, засміявшись, сказав:

— Можете рубати мене скільки вам заманеться, бо це тільки моє зображення, створене телевізійно-дистанційним способом, а насправді я літаю високо над планетою в космічному кораблі й буду кидати з нього на палац страшні смертоносні вантажі, доки не отримаю того, що мені належить.

Він іще не кінчив речення, як почувся страшенний гуркіт, і вибух струсонув увесь палац. Придворні переполохано кинулися тікати, а король, не тямлячися від сорому й люті, мусив виплатити Трурлеві те, що йому належало.

Кляпавцій, почувши про такий поворот справи від самого Трурля, коли той повернувся додому, спитав його, чому він удався до такого примітивного і, як сам його назвав, дурного методу, адже міг скористатися листом, в якому було б приховано справжній шифр?

— Дорадникові легше було б пояснити королеві наявність шифру, ніж його відсутність, — відповів мудрий конструктор. — Завжди легше признатися в якомусь вчинкові, аніж доводити, що ти його не робив. Взагалі при наявності шифру справа була б простою, натомість його відсутність призвела до ускладнень, бо ж насправді кожен текст можна замінити рекомбінаціями на якийсь інший, званий анаграмою, і таких рекомбінацій може бути дуже багато. Отож аби все це пояснити, треба було вдатися до правдивих, але дуже заплутаних пояснень, котрих, я був певен, обмежений розум короля ніколи не осягне. Бо ж сказано колись, щоб зрушити планету, треба знайти точку опори поза нею. Так і я, прагнучи перемогти досконалий розум, повинен був знайти точку опори, і нею була дурість.

На цьому перша машина закінчила свою розповідь. Вона низько вклонилася Геніальйонові й слухачам, а тоді скромно відступила в куточок печери.

Король висловив задоволення з цієї повчальної історії й запитав Трурля:

— Скажи, будь ласка, конструкторе, чи машина розповідає те, чого ти її навчив, чи джерела її інформації містяться поза тобою? А ще насмілюсь зауважити, ця історія, яку ми почули, хоча й дуже повчальна і

вдячна, здається незакінченою, — ми ж так і не дізналися нічого про дальшу долю Численців і їх дурного короля.

— Пане, — сказав Трурль, — машина розповідає правду, адже її інформаційні присоски я приставив до своєї голови перед самісіньким виїздом, і вона почерпнула звідки мої спогади. Але зробила це сама, отож я не знаю, які з моїх спогадів вона в себе всотала, тому не можу сказати, що я її чогось умисне навчив. Але не можна й сказати, що джерела її знання містяться поза мною. Що ж до Численців, у розповіді справді не йдеться про їх подальшу долю, бо ж про все можна розповісти, але не все можна владнати. Якби те, що зараз тут відбувається, було не дійсністю, а тільки майстерним оповіданням машини, якийсь слухач міг би запитати, чому ти й твої приятелі маєте кулясту форму тіла, — хоча ця кулястість ніби не виконує в оповіданні ніякої функції, а є просто непотрібним додатком...

Королівські приятелі подивувалися з Трурлевої винахідності, а сам король, широко усміхнувшись, промовив:

— Твої слова не позбавлені слушності. Що ж до нашої форми, то я можу пояснити тобі її походження. Колись дуже давно ми, тобто наші предки, були зовсім інші на вигляд, бо вони виникли з волі драглистих істот, що їх іще називали блідавцями, й котрі збудували наших предків за власним образом і подобою; вони мали тоді руки, ноги, голову й тулуб, який усе це поєднував. Але, визволившись від опіки своїх творців і прагнучи знищити в собі навіть сліди свого походження, покоління моїх предків поступово змінювалися, аж поки досягли форми кулі. Добре це чи зле, але так уже воно є.

— Пане, — сказав Трурль, — кулястість, з погляду конструкції, має як позитивні, так і негативні сторони, але з усіх інших поглядів краще, коли розумна істота не може змінювати самої себе, оскільки така свобода — то справжнє лихо. Бо той, хто мусить бути таким, яким він є, може проклинати долю, але змінити її не може. Але той, хто може змінити самого себе, вже нікого в світі не може звинуватити у своїй недолугості.

Якщо йому погано з самим собою, то ніхто, крім нього, в цьому не винен. Але я прибув сюди, королю, не для того, щоб викладати тобі загальну теорію самоконструювання, а для того, щоб випробувати свої машини-оповідачки. Чи бажаєш послухати наступну?

Король погодився, й тоді співрозмовники, хильнувши з амфор іонної наливки найвищого гатунку, повсідалися зручніше, а друга машина наблизилася до них, гречно вклонилася королеві й сказала:

— Великий Королю! Це буде історія з шухлядками про Трурля-конструктора та його дивнонелінійні пригоди!

Якось король Мучидав Третій, володар Залізії, викликав до себе Великого Конструктора Трурля, щоб довідатися в нього, як стати досконалим і як переробити для цього дух і тіло. Трурль відповів йому так:

— Якось мені трапилося побувати на планеті Легарії. За своєю звичкою, я затримався в заїзді, вирішивши не виходити з кімнати, доки документально не ознайомлюся з історією та Звичаями легарійців. Це було взимку. Надворі мела хурделиця, і, крім мене, в похмурому будинку не було нікого. Аж тут чую стук у браму. Визирнувши, я побачив чотирьох вбраних у каптури мужів, що аж угиналися від ваги чорних саквояжів. Вивантаживши їх з панцерного повозу, вони ввійшли до заїзду. Наступного дня близько полудня я почув із сусідньої кімнати дуже дивні звуки: відлуння свисту, стукоту, хрипу, дзенькіт розбитого посуду, а найгучніше розлягався могутній бас, що безнастанно й невтомно вигукував:

— Хутчіше, сини помсти! Хутчіше! Тягніть елемент крізь сито, та рівенької А тепер у лійку його! І вальцювати! А подайте-но мені того схованого в смерті корчимуху, бляходера, іржоїда, того хрободава! І в могилі не сховається від нашого справедливого гніву! Сюди його разом з огидним мозковиськом, з хижими лаписьками, а тепер витягайте йому

носа, далі, далі, рівненько тягніть, щоб було за що схопити під час тортур! А дмухніть-но правим міхом, працюючі мої! "У лещата його! А тепер клепайте мідяне чоло! І ще раз! Добре, далі, так! Ану, не лінуйтеся там з молотом! Гей! А натягніть-но там нерви струною, щоб не втік так швидко, як той, учорашній! Нехай скуштує мук і нашої помсти! Ну ж бо, гей! Га!

І він гукав отак, рикав та верещав, а відповідав йому тільки гуркіт і хукання міхів та подзенькування молота, а потім раптом почулося чхання, і з чотирьох горлянок вибухнув рик тріумфу; за стіною щось зашурхотіло, і я почув, що там відчиняються двері. Зазирнувши в шпаринку, я побачив, як у коридор крадькома виходять незнайомі прибульці, й, не вірячи власним очам, нарахував уже п'яťох. Вони спустилися сходами, замкнулися в пивниці й довго не виходили, а надвечір повернулися до себе вже знову вчотирьох. І було в них тихо, наче туди завітала смерть. Я знов повернувся до своїх книжок, але та історія дуже мене непокоїла, і я постановив, що не заспокоюся, поки не довідаюся про все. Назавтра о тій самій порі, опівдні, знову озвалися молоти, застогнали міхи і знову розлігся той самий жахливий хрипкий бас:

— Ну ж бо, сини помсти, швидше, мої працюючі електрики, ану ворушіться мені швидше, додайте протонів і йоду, ну ж бо, швидше порайтесь з цим витриписком, з цим псевдомудрецем, плюгавцем, марнотратником, з цим невинуватим злочинцем, аби я міг ухопити його за носяру й тягнути, щоб у повільних муках знайшов свою смерть! А надимайте-но там міхи!

Потім знову розляглося чхання і здушений вереск, і вони знову навшпиньки вийшли з кімнати, а я знову нарахував їх п'яťеро, коли спускалися до пивниці, й четверо — коли з неї поверталися. Тоді, побачивши, що тільки в пивниці зможу розкрити цю таємницю, я озброївся лазерним пістолетом, удосвіта спустився до пивниці і, не виявивши там нічого, крім обгорілих покорчених шматків бляхи, зачавсь у найтемнішому куті, прикрившись оберемком соломи. Так я чатував, аж

поки близько полудня нагорі почулися вже знайомі стуки та крики. Незабаром відчинилися двері й четверо легарійців увели п'ятого, зв'язаного мотузками.

Цей п'ятий був одягнений у старосвітський малиновий каптан з гофрованим коміром, на голові мав шапку з пером, сам був пикатий і з величезним носярою, а скривлені від страху губи щось безупинно бурмотіли. Взявши двері на засув, легарійці на поданий старшим знак зірвали з в'язня пута й почали його люто бити і кричати один поперед одного:

— Оце тобі за пророцтво щастя! А це за досконалість буття! А це за резеду і за рожевий квіт! А це за загальний порядок! І за суспільний альтруїзм! А це за дух романтизму!

Вони так його били й товкли, що той, напевно, віддав би богу душу, якби я не висунув з-під соломи лазерне дуло й тим самим не виявив своєї присутності. Коли вони відступили від жертви, я запитав, чому вони так мучать особу, яка не є ні розбійником, ні голодранцем-волоцюгою, бо ж і гофрований комірець і малиновий каптан свідчать, що це якийсь учений. Мучителі відразу ж збентежилися і стали тоскно поглядати на покинуту під дверима зброю. Та коли я пообіцяв міцніше натиснути на гачок, вони відступили від своїх замірів і, поштурхавши один одного ліктями, попрохали того найбільшого, з найгрубшим басом, щоб він відповів за всіх.

— Знай же, чужинцю, — звернувся він до мене, — що маєш справу не з якимись садистами, мучителями або іншими дегенератами роботівського роду! І хоч ця пивниця — місце не надто шляхетне, але те, що в ній відбувається, з усіх боків чудове й похвальне!

— Чудове й похвальне! — не витримав я. — Що ти мені розказуєш, безсовісний легарійцю? Адже я на власні очі бачив, як ви всі гуртом накинулись на оцього нещасного в малиновому й збиралися затовкти

його насмерть! Вам аж мастило з суглобів бризкало від несамовитих ударів! І це, смієте казати, чудове?

— Якщо Ваша Чужоземна Милість буде щоразу так мене перебивати, — відповів бас, — то нічого не дізнається. Отож гречно прошу тебе прийняти свого язика й стулити уста. А то я відмовлюся говорити. Знай, що ти маєш справу з найпершими фізиками, славними кібернетиками, електриками, тобто, зі старанними й кмітливими моїми учнями, найкращими умами всієї Легарії. Сам я — професор обох матерій протилежних знаків, творець омнігенеричної рекреатистики Вендецій Ульторик Аментій, а це означає, що я присвятив своє ім'я, прізвище, по батькові й усе інше — помсті. Разом зі своїми вірними учнями покладу життя, аби помститися за ганьбу й страждання легарійців оцьому плюгавому негідникові в малиновому каптані, ім'я якого навіки прокляте — Малапуцію або Малапуціусу Халосу. Це він по-бандитськи, зухвало й зловмисно знедолив усіх легарійців! Він викликав у них потворність, прикрасив їх, наділив ореолами і розумінням порядку, а сам схитрував, сховавшись перед суворими наслідками в домовину, і думав, що ніхто його звідти не дістане!

— Зовсім не так, Ваша Незнайома Світлосте! Я зробив те все нехотячи! Мимоволі, бо все мало бути зовсім інакше!.. — стаючи навколішки, заскиглив носань у малиновому каптані.

Я дивився і слухав, нічого не розуміючи, а бас правив своє:

— Вармоганцію, улюблений мій учню, ану дай у чоло цьому пикатому горлодерові!

Вірний учень так і зробив, аж загуло в пивниці. Я не витримав:

— До закінчення пояснень суворо забороняю під страхом застосування зброї всілякі побої й катування, а вас, професоре Ульторику Вендецький, прошу продовжувати!

Професор обурився, сердито гмукнув і нарешті сказав:

— Щоб зрозуміти тобі, чужинцю, що і як на велику біду скоїлося, і чому ми вчотирьох, зрікшись світського життя, заснували орден малих ковальських воскресителів, щоб присвятити решту життя тільки радощам помсти, я повинен розповісти в кількох словах нашу історію від створення світу...

— А чи не можна було б розпочати від трохи пізніших часів? — спитав я, побоюючись, що під вагою лазерного пістолета в мене зімліє рука.

— Нізащо, Ваше Чужинство! Отож слухай, та уважно... Як тобі відомо, ходять розмови про якихось блідавців, котрі викохали в ретортах роботівський рід, проте вчений розум знає, що то брехня чи якийсь запозичений міф... Бо ж насправді спочатку був Темний Морок, а в тому морокові — Магнетичність, яка крутила атомами, і внаслідок зіткнень тих атомів виник Праструм, а з ним — Перше Світло... від цього запалилися зірки, охололи планети, а в їхніх глибинах зародилися зовсім дрібнесенькі Прамаші, а з них виникли Прамашинки, а з них від подиху Святої Статистики — Первісні Машини. Вони ще не вміли рахувати, лише тричі по три і п'яте через дев'яте, а потім, завдяки природній еволюції, вже п'яте через десяте, аж поки не народилися з них Мультистати й Омністати, а з них виник Мавпоробот, а вже з нього — наш праотець, Автоматус Сапієнс...

Потім були роботи печерні, пізніше кочові, а коли вони розмножилися, виникли держави. Стародавні роботи виробляли життєдайну електрику ручним способом, шляхом тертя, важкою працею. Кожен феодал мав військову дружину, а його воїни мали кметів і так вони одні одних терли, що було сили, згідно з ієрархією від низів до верхів суспільства, а коли Кондзел Симфілак винайшов потерачку, а згодом Крупон з Парези — жердину для притягання блискавиць, на зміну ручній праці прийшла праця машин. Так розпочалася епоха батарей, сувора для всіх, хто не мав власних акумуляторних маєтків і чия доля залежала від небес, бо за ясної погоди не могли без батареї доїти хмар і мусили жебрати,

складаючи ват до вата. Тяжко тоді було, бо хто переставав тертись або доїти хмари, відразу ж гинув, зовсім розряджаючись. І тоді з'явився вчений, родом із пекла, комбінатор-інтелектуал-удосконалювач, якому замолоду, завдяки втручанню сатани, ніхто не розвалив голови. Він узявся викладати й повчати, що традиційні, тобто паралельні способи електричного підключення взагалі нічого не варті і що, згідно з його новими схемами, під'єднуватися треба послідовно. Бо ж, мовляв, коли один робот у ряду тернеться, він відразу ж підсилить інших, навіть найдалших, і тоді кожен робот буде бити струмом аж по горішні запобіжники в носі. Він так розписував свої плани, такі малював електраї, що всі повідключали давні паралельні доцентрові ланцюги і впровадили Халосову електротехніку.

Тут професор кілька разів стукнувся головою об стіну, тоді закотив очі під лоба й провадив далі, а я зрозумів, чому його чоло таке нерівне і все в ґулях.

— Дійшло до того, що кожен другий лягав під стіл, кажучи: "Чого це я буду тертись, хай сусід треться, однаково на те саме вийде". А сусід казав так само, тільки навпаки. І напруга так упала, що довелося над кожним ставити контролера, а над ним — іще вищого. Тоді прийшов учень Малапуція Целезій Помилитель і порадив, щоб кожен тер не себе, а іншого, а після нього — Фафуцій Альтруцій з пропозицією бити і мучити, а після нього Макудрель Тібасний радив створювати місцеві курси масажу та клуби, а відразу після нього з'явився новий електричний теоретик Курупель Гаргазон і запропонував не доїти хмар силою, а лише злегка лоскотати їх, тобто, щоб вони добровільно давали струм. А після нього — Ломотей з Леїди, а тоді — Кростофіл Ніякий радив влаштовувати так звані самотери або натирачі й утирачі. А ще Мордослав Будеяк, який, крім биття, казав терти все, що лиш можна, хай і силою. Така розбіжність думок викликала загальне роздратування, а роздратування — прокльони, а від прокльонів дійшло до блюзнірства, а через блюзнірство збили ногами князя Фареуса Пурдефлякса, спадкоємця трону бляшаків, і так вибухнула війна між легарійськими купривцями з роду міднолюдів і легарійським царством холодних вальцювальників — і тривала ця війна

тридцять і вісім років, а потім ще дванадцять, бо під кінець годі було серед руїн пізнати, чия зверху, і через те знову почали битися. А тому в усіх цих пожежах, могилах, загальному безструм'ї, деватизації, повному занепаді життєвої напруги чи, як народ назвав, "малапуції" винен цей проклятий негідник, пекельне створіння разом зі своїми ідейками!!!

— У мене були благородні наміри! Присягаюсь, Ваша Лазерносте! Мій розум працював для загального щастя, я хотів як краще! — заквилив, стоячи навколішках, Малапуцій, аж його носира трясся. Та професор лише відцентрово ляснув його по лобі й провадив далі:

— Все це сталося двісті двадцять і п'ять літ тому. Як легко здогадатися, ще задовго до вибуху великолегарійської війни, перед загальним зубожінням, Малапуцій Халос, наплотивши безліч теоретичних викладок, наплівши своїх брехливих баєчок, сам узяв і помер, залишившись дуже задоволеним собою, ба навіть, захопленим своєю особою, бо в заповіті висловив надію, що його поіменують "Ультимативним доброчинником Легарії". Отож поки з'ясувалося, що до чого, уже не було з ким правуватися, не було кому виставляти рахунків, не було з кого поволі дерти пасами бляху. Проте я, Ваша Чужинність, відкривши Теорію Дуплікації, доти вивчав Малапуцієві твори, аж поки не виекстрагував з них його алгоритму. Цей алгоритм, закладений у машинку *Recreator atomarius*, виробляє *ex atomis oriundum-gemellum*, тобто будь-кого тотожного, в даному випадку — Малапуція Халоса. Оце ми й робимо і щовечора влаштовуємо над ним суд у цій пивниці. А коли доконаємо його, наступного дня знову мстимося за наш рід, і так буде довіку!

Огорнутий жахом, я відповів йому:

— Чи ж ви, добродії, зовсім далеко від глузду позсувалися, якщо вважаєте, що цей громадянин, якого ви щовечора, як я чую, піддаєте холодному атомному вальцюванню, винен перед машиною хіба тим, що існує, і покутує за вчинки якогось ученого, що помер три століття тому!

А професор на те:

— То хто ж тоді цей колінкуючий носань, якщо він сам називає себе Малапуцієм Халосом?.. Як тебе звуть, гідомерзотне поріддя?

— Ма... Малапуцій... Ха...лос, Ваша Нещадносте... — простогнав носань.

— І все-таки це не той самий, — сказав я.

— Як — не той самий?

— Звісно, що ні, ти ж сам сказав, добродію професоре, що той помер!

— Та ж ми його воскресили!

— Іншого, двійника, близнюка, але не того самого!

— Доведи це, Ваша честь!

— Нічого не буду доводити, — заперечив я, — бо ось маю лазерний пістолет, а, крім того, шановні вчені, добре знаю, що доводити це досить небезпечно, оскільки нетотожність тотожності *recreatio ex atomis individui modo algorytmico* це відомі *Paradoxon Antinomicum*, або *Labirynthum Lemianum*, описані в книгах того філороба, що його ще звали *Advocatus Laboratoris*. Отож без усяких доказів, а лише під дулом зараз же відпустите цього носатого на волю і щоб мені більше не сміли вдаватися до своїх бісівських тортур!

— Дякую, Ваша Великодушносте! — вигукнув, підводячись з колін, той у малиновому каптані. — Отут, — він поплескав себе по відстовбурченій кишені, — у мене нові формули і креслення, за допомогою яких можна вже по-справжньому і остаточно ошчасливити

легарійців; зчеплення або з'єднання має бути заднє, а не послідовне, яке тільки внаслідок помилки вкралося в мої розрахунки триста років тому! Біжу негайно втілювати в життя цю велику новину!

Ми всі остовпіло дивилися, а він уже хапався за клямку. Тоді я опустив заціпенілу руку й, відводячи очі, сказав професорові:

— Відмовляюся від свого постулату. Роби свою справу, шановний...

Стиха рикнувши, всі четверо кинулися, схопили Малапуція, скрутили його й доти вовтузилися з ним, аж поки його не стало на світі.

Тоді, відсапавшись, пообсмикували на собі куцини, поправили пошарпані шийні хустки, холодно вклонилися мені й один за одним вийшли з пивниці, а я, охоплений подивом і меланхолією, залишився сам із важким лазерним пістолетом у тремтячій руці.

Таку повчальну історію розповів конструктор Трурль королеві Мучидаву з Залізії. Коли ж монарх і далі вимагав пояснень щодо нелінійного удосконалення, Трурль сказав йому:

— Колись на планеті Кембалії я бачив наслідки діяльності, розпочатої в дусі удосконалення. Кембалійці віддавна присвоїли собі іншу назву й іменувалися гедофагами або щастейдами чи, коротше й простіше, щасливцями. Коли я прибув до них, там саме панувала епоха достатку. Усі кембалійці, тобто щасливці, сиділи у власних палацах, створених для них автоматнею (так вони звуть своїх скреготливо-трибкових бранок), скроплювані парфумами, обкурювані кадилами, пещені електрикою, сповиті золотом і сріблом, по коштовностях валяючись, по скарбах своїх проходжаючись, золоті шати носили, дукатами брязкотіли, мали військо недремне і численні гареми, в сурми грали, в барабани били, а все ж якісь понурі ходили. А було ж усього повно! На цій планеті якраз відмирало зворотнє "ся". Там бо ніхто не прогулювався, до лейденської банки не прикладався, ні розважався, ані кохався, тільки кожного

кембалійця прогулювач прогулював, годувальниця годувала, розважальниця розважала, і він навіть сам посміхнутися не міг, бо й це за нього робив спеціальний автомат. Їх так чудово заступали й у всьому виручали машини, що вони сиділи, оточені гуріями і в орденах, якими автоматня послужливо прикрашала кожного, постачаючи від п'яти до п'ятнадцяти штук на хвилину; обліплений золотою мурашнею машиночок і машиняток, які його напахчували, масували, в очі солодко зазирали, у вуха мило нашіптували, під коліна брали, до ніг припадали й безперестанку куди попало цілували, тинявся той щасливець, або ж гедофаг, чи кембалієць, самотою, серед далекого гулу надпотужних продукарень, які, заступивши довкола обрій, працюють день і ніч, і вилітають із них золоті трони й ланцюжкові лоскотальця, перламутрові підборідники і капці, скіпетри і берла, карети й еполети, спінелі й шинелі, піаноли і мільйони інших речей та див, створених для розкошів. Ідучи дорогою, я мусив сахатися від машин, які пропонували мені свої послуги, а нахабніших доводилось стусати в перед і в корпус, бо дуже вже накидалися зі своїм слугуванням. Нарешті, втікаючи від усієї тієї зграї, я опинився в горах і побачив там велику череду вилитих із золота машин, які скупчились перед заваленим каменюками входом до печери. А крізь шпарину видно було бистрі очі кембалійця, що аж тут сховався від загальної щасливості. Побачивши мене, машини відразу ж кинулися обмахувати віялами і масувати мою особу, нашіптувати на вухо казки, цілувати руки й пропонувати трони, і я врятувався лише завдяки тому, що кембалієць, який сховався у печері, змилосердившись, відвалив камінь і впустив мене досередини. Він був напівзаіржавілий, але навіть радий з цього. Сказав мені, що він останній мудрець-кембалієць. Міг би цього й не казати, бо я й сам зрозумів, що надмір добробуту гірший від злиднів, бо що ж насправді можна, коли можна все? І як можна вибирати, коли оточена суцільним раєм розумна істота тупіє від такої відсутності вибору і зовсім чманіє від самоздійснюваності мрій. Я розмовляв із тим мудрецем, котрого звали Тризувієм Пайдоцьким, і ми з ним дійшли висновку, що тут треба було б зробити великі закриття і встановити Онтологічний ускладнювач-знедосконалювач. Інакше всі загинуть. Тризувій уже давно обдумав ускладнювання як побутове знелегшення. Я всіляко намагався переконати його в тому, що він помиляється, адже він

хотів просто усунути одні машини за допомогою інших машин, а саме — пожирачок, дражнилок, мучилок, трощилок, ломилок, побивачок. Бо це було б те саме, що виганяти диявола за допомогою шайтана, і водночас спрощенням, а не ускладненням. А історія, як відомо, невідворотна, і до давніх часів повернутися можна хіба що в снах і мареннях.

Потім ми з ним пішли через велику рівнину, зовсім засипану дукатами, по кісточки грузнучи в золоті й відганяючи палицями остогидлих ошчасливлювачок. Ми бачили непритомних від електросп'яніння вкрай запещених кембалійців-гедофагів, які лише тихо гикали, і нам від споглядання цього надто розвинутого розвитку й надто надмірного надміру аж розривалася душа, сповнена співчуття і жалю. Ще інші мешканці автопалаців вдавалися до кіберчвар і шалених дивацтв. Одні нацьковували машини на машини, інші, неспроможні витримати суцільної краси, самі розбивали на скалки дорогоцінні вази й товкли коштовності, стріляли з гармат у діаманти, страчували на гільйотині сережки, а діадеми веліли колесувати, ще інші втікали на горища і піддашся від життєвих пересолод, а були й такі, що наказували машинам бити себе, або ще робили все водночас і напереміну. Та це не допомагало. Всі гинули від розпещення, хоч і не однаково. Я відраджував Тризувія від того, щоб просто припинити діяльність продукарень, бо недосолодити так само погано, як і пересолодити. Але він, замість того, щоб узятися до онтологічного ускладнювання, почав висаджувати в повітря автомати і зробив дуже погано, бо настало загальне лихо, тільки він сам до цього вже не дожив: на нього напала десь згряя самозальотниць, присмокталися фліртувальниці і звабниці, затягли в цілувальню, затуманили обіймами, запаморочили і обснували так, що він загинув, кричучи гвалт від перепещення. І залишився лежати на пустищі, засипаний дукатами, як могилою, у своїх куцях, обсмалених механічною пристрасстю, латах.

Отаке-то трапилося з не дуже мудрим мудрецем, Ваша Королівська Величносте, — закінчив Трурль. А коли й цього Мучидавові було замало, він спитав:

— То чого ж бажає Ваша Королівська Величність?

— Конструкторе, — відповів Мучидав. — Ти кажеш, що твої оповіді повчальні, тільки я чомусь цього не бачу. Мушу признатися, що вони цікаві, тому бажаю, аби ти й далі їх розповідав. І то безупинно.

— Королю, — відказав йому на це Трурль, — ти хотів довідатися, що таке досконалість і як її досягти. Але, виявляється, тобі недоступні глибокі й повчальні думки, які впливають з моїх оповідей. Насправді ти хочеш розваги, а не повчання. І все ж, коли ти мене слухаєш, почуте входить у твою свідомість, впливає і впливатиме на неї, як міна сповільненої дії. В надії на це дозволь розповісти тобі майже правдиву незвичайну й заплутану історію, котра, може, прислужиться й твоїй коронній раді.

Послухайте ж, мої панове, історію Розпорика, короля кембрів, дейтонів і недоготів, якого довела до згуби хтивість!

Розпорик походив з великого роду гвинтанів, який поділявся на дві гілки: правих, що панували, і лівих, званих ще лівозбоченими, усунутих від влади і тому сповнених зненависті до пануючої династії. Його батько Голеріон поєднався морганатичним зв'язком зі звичайною машиною, яка пришивала підошви до халяв, і Розпорик успадкував по жіночій лінії любов до шевства, а по чоловічій — боягузливість разом з любострастям. Бачачи таке, вороги трону, ліві гвинтани, замислили зробити так, щоб Розпорика згубили його власні вади. Вони підіслали кібернера на ймення Хитріян, який займався інженерією душ. Уподобавши Хитріяна, Розпорик зробив його Архімудритом Корони. Спритний Хитріян використовував різні способи, аби вдоволити Розпорикові пристрасті, розраховуючи потай, що це так виснажить і вичерпає короля, що трон осиротіє. Отож Хитріян спорудив для короля милувальню та еротодром, втягав його в кібероргії, проте крицеве здоров'я короля витримувало всю розпусту — і ліві гвинтани, втрачаючи терпець, зажадали від підісланця якнайшвидшого досягнення мети найхитромудрішими методами.

— Що ж мені робити: довести короля до короткого замикання? — запитав Хитріян на таємній нараді в замковому підземеллі. — Чи так розмагнітити йому пам'ять, щоб ошалів дорешти?

— Нізащо! — відказали вони. — Над нами не повинна тяжіти смерть короля. Нехай Розпорик подавиться власними бажаннями, хай його з'їсть і вб'є власна хтивість, тільки не ми!

— Гаразд, — відповів Хитріян, — тоді розставляю на нього сильця, сплетені зі снів. Спершу роздражню його принадою, щоб ухопив її і розсмакував. А коли це станеться, він уже сам прагнутиме уявних шаленств, а як увійде в сні, я його так задурю еротикою, що живим зі снів не повернеться!

— Добре, добре, — кажуть вони, — тільки не хвалися, кібернере, нам треба не слів, а дії, та такої, щоб Розпорик став королевбивцею, тобто вбивцею самого себе!

Кібернер Хитріян засів тоді за свою зловісну роботу і цілий рік працював, вимагаючи від королівського скарбника все нових брил золота, міді, платини й безлічі коштовних каменів. А коли Розпорик нетерпеливився, Хитріян запевняв його, що творить щось таке, чого, напевно, не має жоден монарх у світі!

Через рік з кібернерської майстерні урочисто винесли одну за одною три величезні шафи, які довелося поставити в передпокої особистих апартаментів короля, бо у двері вони не пролазили. Почувши стукіт і гупання носіїв, Розпорик вийшов і побачив попід стінами величезні, як замки, чотири сажні заввишки і два завширшки шафи, викладені коштовностями. Перша, яку називали ще Білою Скринею, була вся перламутрова, викладена осяйними альбітами, друга, чорна, як ніч, уся в агатах і моріонах, а третя, інкрустована рубінами і спінелями, мінилася червінню. Кожна шафа мала золоті ніжки у вигляді крилатих грифів, поліровані одвірки, а всередині електронний м'якуш, наповнений снами,

які снилися самі собі, не потребуючи ні свідків, ані учасників. Король Розпорик дуже здивувався, почувши такі пояснення, і вигукнув:

— А що ж це ти, Хитріяне?! Чому, до лиха, шафам має щось снитися? Яка мені з того користь? І взагалі, звідки відомо, що їм таки щось сниться?

Тоді Хитріян, запобігливо вклонившись, показав Розпорикові ряди дірочок на одвірках шаф, що бігли згори вниз, з написами на перламутрових табличках, і здивований король прочитав: "Сон військовий з фортецями і дамами", "Сон про любчика-шурупчика", "Сон про лицаря Фиртана і прекрасну Рамольду, Гетерикову доньку", "Сон про кібермарини і кібермаринади", "Ложе королівни Гопсалі", "Сармата, чи гармата без пороху й кулі", "Сальто еротале, чи Амористична акробатика", "Солодкий сон в обіймах восьмипестливої Октопіні", "Перпетуум-аморобіле", "Трапезування олов'яними галушками в молодикову ніч", "Сніданок з дівчатами й музикою", "Як підбити сонце ватю, аби любо гріло", "Пошлюбна ніч королівни Недотепа", "Сон про шріт у черевіку", "Про котяче", "Про боже ля", "Фруктові кіборгії для кіберів,воркую-чі грушки, компот з цикути й пишні спокусливики", "Як любилися синогорлиця з дочкогорлицею", "Сон сластолюбний, гуляшогулящий із потапцями", "Мона Ліза, або Лабіринт солодкої нескінченності".

Перейшовши до другої шафи, король почав читати: "Сни-дрімоти й ігри". А далі: "У шибеника й шибеницю", "В солене-перчене", "У Клопштока і критиків", "У давчинку-чередничку", "В пику", "У ковдрочку з дірочками", "В споглядачки", "В пику ще раз", "У змучені п'яти і сп'ячені мути", "В катехніку чи у стинанки й витинанки", "В чортівню", "В кібжоржину", "В комухляй", "В кібаядеру", "В кібернера і кібернантку", "В гурійські перегони". Хитріян, інженер душ, одразу ж пояснив королю, що кожен сон сниться сам собі тільки доти, поки хтось не встромить свого штекера, причепленого до годинникового ланцюжка, у відповідні дірочки. Тоді він так гарно під'єднується до шафового сну, що переживає цей сон як справжній, явний і реальний. Король Розпорик зацікавився,

взявся за ланцюжок і знічев'я ввіткнув контактик до білої шафи під написом "Сніданок з дівчатами й музикою". Тільки-но він під'єднався, аж чує, що його хребет поростає колючками, ззаду прокльовуються величезні крила, руки й ноги розлазяться в розтоптані лаписька з пазурями, а з пащі, де стирчать у шість рядів ікла, валить сірчастий дим і полум'я. Він страшенно здивувався й хотів кахикнути, але з горла видобувся громовий рик, аж земля задвигтіла. Він здивувався ще дужче, ширше розплющив очі, освітив темряву власним вогненним подихом і побачив, що до нього несуть у зелених, як салат, паланкінах з фіраночками дівчат — по чотири в кожному, та таких запашних, що аж слинка котиться. Стіл уже накритий, тут перець, там сіль, ото ж король облизався, зручно вмовстився і давай їх по черзі з паланкінів вилущувати, як горішки, аж очі йому туманилися від насолоди, а остання дівиця була така розкішна, така смачна, що він аж прицмокнув і погладив себе по животі, хотів був попросити ще, та тільки мигнуло, і він прокинувся. Дивиться — стоїть він, як і перед тим, у палацовому передпокої поруч з Архімудритом Хитріяном, а перед ним самосонні шафи виблискують коштовним камінням.

— Ну, як вам дівчата? — питає Хитріян.

— Та нічогенькі, але де музика?

— Та куранти в шафі заїло, — пояснив кібернер. — Може Ваша Королівська Величність схоче скуштувати іншого смачного сну?

А певне, королеві хотілося, але вже з іншої шафи. Отож він підійшов до чорної і підключився до сну під назвою "Про лицаря Фиртана і прекрасну Рамольду, Гетерикову доньку".

Дивиться — і бачить, що це, власне, романтично-електрична доба, а сам він, увесь закутий у крицю, стоїть у березовому гаю, а перед ним щойно переможений дракон. Далі — шумлять дерева, вітерець повіває і річечка тече. Глянув він на себе у воду і зрозумів, що саме він є

Фиртаном, лицарем високої напруги, незрівнянним героєм. Усю історію свого лицарства мав написану на собі й пам'ятав її як власну. Забрало шолома повигинав йому своїми п'ястуками в передсмертних корчах фиртанічно переможений ним Морбідор. Завіси наколінників понадламував Кувенцит Дужобій, заклепки надплічників пообгризав, конаючи, Рипуць Мордавий, решітки в передсмертній агонії повгинав Монстерицій Грубіян, на гвинтах, налокітниках, клямрах, передніх і задніх застібках, з'єднаннях, засувках були сліди панцирних сутичок. Глянув на щит — а він весь у жужелиці від блискавок, зате плечі — чисті, як у дитини, бо досі нікому не показував спину у збройному герці! Сказати по правді, йому до цього було байдуже, бо від слави не було йому ні холодно, ні душно; проте, згадавши про Рамольду, він сів на коня й почав шукати її по всьому сні. Так доїхав до фортеці її батька, князя Гетерика. Задудніли під вершником і румаком колоди підйомного мосту, а сам князь вийшов назустріч з розкритими обіймами — привітати і провести до своїх покоїв.

Кортить лицареві до Рамольди, та не випадає так одразу питати. Тим часом старий князь розповідає йому, що в замку гостює чужий лицар, Винодур з роду Полімериків, фехтмайстер-еласт, котрий ні про що інше не марить, як тільки про поєдинок із самим Фиртаном. Аж ось і Винодур, гнучкий і гінкий, підійшов та й каже:

— Знай, що я прагну домогтися високонапружної Рамольди, з стегнами із живого срібла, персами, яких не намалює й діамант, і з магнетичним поглядом! Вона твоя суджена, але я викликаю тебе на смертельний двобій, аби з'ясувати, котрий із нас візьме з нею шлюб!

І кидає білу нейлонову рукавичку.

— Шлюб одразу ж після турніру! — додає батько-князь.

— Згода, — каже Фиртан, а Розпорик у ньому думає собі: "Мені що, після шлюбу візьму та відразу й прокинуся! Але чорти принесли цього Винодура!"

— Ще сьогодні, мій лицарю, — править своєї Гетерик, — зустрінешся на цій утоптаній землі з Полімеричним Винодуром, бій при смолоскипах. А тепер прошу відпочивати!

Розпорик у подібі Фиртана трохи занепокоївся, але що вдієш? Пішов до призначеного йому покою, а за хвилю чує — стук-стук у двері, і хильцем, бочком всувається стара кіберівниця, підморгує і каже так:

— Не бійся нічого, лицарю, ти здобудеш прекрасну Рамольду і ще сьогодні схилиш голову на її живосрібне лоно! Тільки про тебе мріє вона і вдень, і вночі! Одне зятям: сміливо атакуй, нічого тобі Винодур не вдіє, ти переможеш!

— Легко сказати, моя кіберівнице, — відповідає лицар, — а коли щось вийде не так? Якщо я, скажімо, послизнуся чи не заслонюся вчасно? Не мені так легковажно ризикувати! А може, ти знаєш якісь надійні чари?

— Хи-хи-хи! — зарипіла стара. — Де там, крицевий пане! Нема таких чарів, та, зрештою, вони тобі й не потрібні зовсім, бо я добре знаю, що буде, і обіцяю, що ти й незчуєшся, як переможеш його!

— І все-таки з чарами було б певніше, — відповів їй лицар, — а надто уві сні. Але, стривай-но, чи тебе не Хитріян прислав, аби впевнити мене в собі?

— Не знаю я ніякого Хитріяна, — відказує кіберівниця, — і не знаю, про який сон ти говориш. Це ніякий не сон, а реальність, мій крицевий пане, і невдовзі переконаєшся в цьому, коли Рамольда поцілує тебе своїми магнетичними устами!

— Це дивно, — муркнув Розпорик і вже навіть не зауважив, що кіберівниця вийшла з кімнати так само тихенько, як і ввійшла. — Невже це не сон? Чомусь мені так здавалося. Сказала, що це наяву. Гм, важко вирішити, але обережність слід подвоїти!

А вже сурми сурмлять, уже чути ходу озброєних воїнів, галереї тріщать від натовпу, всі чекають одважних. Іде тоді Фиртан на арену, а йому коліна підгинаються, бачить, як солодко поглядає на нього прекрасна Рамольда, Гетерикова донька, але не до її принад зараз! На освітлену смолоскипами арену дитинця ступає Винодур, і ось, брязнувши, стялися мечі Тут уже Розпорик лякається не на жарт і будь-що-будь вирішує прокинутися. Старається, як тільки може, але зброя його міцно тримає, сон не відпускає, а ворог атакує! Щораз дужче лунає брязкіт зброї, вже Розпорикова рука мліє, але раптом його ворог скрикнув і показав зламаного меча. Лицар хотів кинутися на нього, але той вибіг з утоптаного кола, зброєносці подали йому іншого меча, а до Фиртана з натовпу глядачів виходить стара кіберівниця й шепоче на вухо:

— Крицевий пане! Коли ви опинитесь біля відчиненої брами, котра веде на міст, Винодур опустить меча, а ти тоді бий сміливо, це буде певним знаком твоєї перемоги!

Прошепотіла і зникла, а озброєний противник уже біжить з новим мечем. Б'ються, Винодур гатить, наче ціпами молотить, але згодом таки знесилів, став усе слабше відбивати удари, ось відслонився. Настав слухний момент, але меч у руці Винодура і далі страшно блищить. Розпорик увесь напружився й подумав: "Та на біса мені та Рамольда разом з її принадами!" А тоді обернувся і дременув у темряву ночі через звідний міст, аж колоди задудніли. Супроводжуваний криками "Ганьба!" і свистом юрби, добіг до лісу і так гримнувся лобом об дерево, що аж свічки в очах замиготіли. Прокліпався й бачить, що стоїть у передпокої палацу перед Чорною самосонною Шафою, а поруч нього інженер душ Хитріян криво посміхається. Він тією посмішкою прикривав велике розчарування, оскільки фиртанічно-рамольдичний сон був пасткою,

поставленою на короля. Якби Розпорик послухав був ради старої кіберівниці, Винодур, що тільки удавав слабість, умить прохромив би його мечем у брамі, чого король уникнув лише завдяки своєму безмежному боягузству.

— Ну, як, добре було тобі, Милостивий Пане, з Рамольдою? — питає проноза.

— Де тамі Я покинув її, бо вона не така вже чарівна! — каже Розпорик. — А ще там дійшло до якоїсь бійки. Я волю сні без битв і зброї, розумієш?

— Воля ваша, Ваша Королівська Милосте, — відповідає Хитріян. — Вибирайте, пане, в усіх шафових снах на вас чекає тільки насолода...

— Побачимо, — сказав король і підключився до сну під назвою "Ложе королівни Гопсалі". Бачить він кімнату незвичайної краси, всю оздоблену златоглавом. Крізь кришталеві шибки ллється, мов джерельна вода, світло, а біля перламутрового будуару стоїть королівна, позіхаючи й лаштуючись до сну. Побачивши таке, Розпорик здивувався. Хотів уголос кахикнути, аби подати королівні знак про свою присутність, але не може й пари з уст пустити — чи йому заціпило? Хоче помацати свого рота, але й того не може зробити. Вирішив поворухнути ногою, теж не здужає. Злякався він, шукає поглядом, де б сісти, бо його з переляку аж у млість кинуло, — і цього не може. Тимчасом королівна позіхнула раз, удруге, втретє, та як гепнеться на нього, зморена сном, аж затріщав увесь король Розпорик, бо ж то він сам власною особою і був ложем королівни Гопсалі! Видно, неспокійні сні мучили дівчину, бо так крутилася, так штурхала короля кулачками, так його ніжками копала, що страшний гнів пойняв королівську особу, обернену сном у ложе. Король так змагався з тією своєю подобою і силкувався, що аж гвинти порозкручувалися, шпунти порозходилися, ніжки роз'їхалися на чотири боки, й королівна, заверещавши, гримнулася додолу, а сам він, розбуджений власним розпадом, побачив, що знову стоїть у передпокої палацу, а біля нього покірливо схилився кібернер Хитріян.

— Ах ти нездаро! — крикнув король. — Що собі дозволяєш? Як так можна?! То я маю служити ложем комусь, а не собі, почваро? Ти забуваєшся, голубе!

Злякався Хитріян королівського гніву й почав просити, щоб король зволив скуштувати іншого сну, вибачався за помилку і доти переконував короля, поки він, зласкавившись, узяв двома пальцями контактик і підключився до сну під назвою "Солодкий сон в обіймах восьмипестливої Октопіни". Дивиться і бачить себе в натовпі роззяв на великому майдані, по якому посувається кортеж, увесь із шовків, єдвабів, механічних слонів і паланкінів з чорного дерева, а посередині пливе слон, схожий на золоту капличку, а в ньому за вісьмома заслонами чудова у своїй янгольській жіночності постать із осяйним обличчям і галактичним поглядом, з високочастотними сережками, аж дрож короля пойняв. Він хотів спитати, що це за особа такої небесної вроди й постави, але не встиг і уст розтулити, як почув захоплений шепіт натовпу: "Октопіна! Октопіна їде!"

Справді, це так бучно й розкішно саме святкували заручини королівської доньки з заморським лицарем на ймення Снупан.

Король здивувався, що не він той лицар, а коли кортеж проїхав і за ним зачинилася палацова брама, він разом з усім натовпом подався до найближчого заїзду. Там побачив Снупана, який у самих тільки дамаських шароварах, поцяткованих золотими цвяшками, з порожнім жбаном з-під іонтофореzu в руці підійшов просто до нього, обійняв його, притиснув до грудей і гаряче зашепотів на вухо:

— Я мав опівночі зустрітися з королівною Октопіною на палацовому подвір'ї в гаю колючих кущів біля ртутного фонтана, але не смію йти, бо з радості випив надто багато трунку, отож благаю тебе, чужоземцю, подібний до мене як крапля до краплі, — піди замість мене, поцілуй королівні руку, назвавшись Снупаном, а я буду повік тобі вдячний!

— А чом би й ні? — відповів король, хвильку подумавши. — Піти можна. Чи вже йти?

— Так, так, поспішай, бо скоро північ, пам'ятай тільки, про це побачення не знає ні король, ані хтось інший, окрім королівни і старого сторожа при хвіртці. Коли він заступить тобі дорогу, вклади йому в руку оцю калитку з дукатами, і він пропустить тебе й слова не сказавши!

Король кивнув, схопив торбинку з дукатами і побіг просто до замку, бо дзиґарі голосами чавунних пугачів саме вибивали північ. Майнув тінню по звідному мосту, зазирнув у темряву ровів, схилився й проліз попід гострими ґратами, що виступали зі склепіння брами, й побачив на дитинці під колючим кущем біля ртутного фонтана чудову постать королівни Октопіни, що ясніла в місячному світлі. І така вона була зваблива, що король аж затремтів увесь.

Спостерігаючи це тремтіння заснулого монарха в палацовому передпокої, Хитріян захихотів і аж руки потер, упевнений, що вже прийшла королівська погибель, бо добре знав, якими могутніми обіймами стисне восьмипестлива Октопіна нещасного зальотника! Він добре знав, якими поцілунками-присосками затягне вона короля у глиб сну, аби він уже ніколи не міг повернутися до дійсності! І справді, прагнучи обіймів королівни, Розпорик поспішав уздовж муру в тіні галерей туди, де місячно ясніла її ангельська подoba. Коли це раптом біля хвіртки йому перегородив алебардою дорогу старий сторож. Король підняв був руку з дукатами, але коли відчув їхню звабливу й любу серцю вагу, йому стало жаль: як це заради якихось обіймів таке щастя марнувати?

— На ось тобі дуката, — сказав король, розв'язуючи калитку, — та впусти мене.

— Прошу десять, — відповідає сторож.

— Десять дукатів за одну хвилину — та ти, либонь, здурів! — засміявся король.

— Дешевше не буде, — каже сторож.

— Ані дуката не спустиш?

— Ані дуката, мій пане.

— Бачили такого? — вереснув король, що любив лаятися як швець. — Ну й нахаба! Нічого тобі не дам, здирнику!

Тоді сторож так луснув його алебардою по лобі, що Розпорикові аж задзвеніло в голові, і він разом з галереями, дитинцем, звідним мостом й усім сном поринув у небуття, щоб у наступну мить розплющити очі біля Хитріяна, перед Шафою Снів. Кібернер украй розгубився й подумки полічив, що в нього вже вдруге нічого не вийшло: вперше через королівське боягузтво, а вдруге — через скнарість. Однак він знаку не подав, та давай далі вмовляти короля, аби той потішив свою душу іншими снами.

Тоді Розпорик вибрав сон "Про любчика-шурупчика".

Одразу ж став він Паралізієм, володарем Епілепонтону і Малярійні, старезним дідуганом, в якого тремтіли руки, але страшенно соромітна душа повсякчас прагла пороків. Та тільки що з того, коли всі суглоби тріщать, руки ніг не слухають, а ноги — голови! "Може, я ще поздоровшаю", — подумав старий і вислав своїх полководців, дегенералів Екламптона і Тортурія, щоб убивали й палили кого тільки можна, захоплювали ясир та іншу здобич. Вони пішли, порізали, пограбували, повбивали, повернулись і сказали таке:

— Пане й володарю! Порізали ми, попалили, а оце тобі воєнна здобич і ясир: прекрасна Адориція, княгиня еників і пеників з усіма своїми скарбами!

— Га? Що? Зі скарбами? — захрипів, трясучись, король. — Але де? Нічого не бачу! А що це так тріщить і шарудить?

— Та отут, на цій коронній канапі, Ваша Королівська Величносте! — вереснули хором дегенерали. — А тріщить тому, що на покривалі канапи, зробленому з перлів, ворухиться бранка, щойно згадана княгиня Адориція, а шарудять її золототкані шати, — це так ридає прекрасна Адориція, переживаючи своє приниження!

— Га? Що? Приниження? Це добре, це дуже добре! — хриплячи, видушив із себе король. — А дайте-но її сюди, я її обійму і зганьблю!

— А цього, Ваша Королівська Величносте, з огляду на інтереси держави робити не можна, — втрутився головний королівський медикатор.

— Як? Не можу зганьбити? Збезчестити? Ти що, здурів? Я не можу? А хіба ж протягом усього життя я робив щось інше?

— Саме тому, Ваша Королівська Величносте! — пояснив головний медикатор. — Оскільки Ваша Королівська Величність може від того заслабнути!

— Так? Ну, то дайте того... топірця, а я її собі той — зітну...

— З дозволу Вашої Королівської Величності, і це теж не рекомендується, бо знесилить вас...

— Що? Як?! Ну, то що мені з цього королювання?! — захрипів у розпачі король. — Тоді лікуйте мене! Зміцнюйте! Одмолоджуйте, аби міг... того... як давніш бувало... Бо вас усіх зараз... того!

Перелякалися придворні, дегенерали, медикатори, і ну шукати способів омолодити короля; нарешті покликали на поміч самого Калькулу, дуже великого мудреця. Той прийшов і питає короля:

— Чого саме Ваша Величність бажає?

— Га? Чого? Теж іще добра штучка! — хрипить король. — Розпусти, розперезаності, розбещеності такої й сякої бажаю ще зажити, а надто — поглумитися з княгині Адориції, котру тимчасово тримаю в льоху! От що!

— Для цього є два шляхи і два способи, — відповідає Калькула. — Або Ваша Королівська Величність зволить вибрати гідну себе особу, котра матиме повноваження чинити те, що бажає Ваша Королівська Величність, а ви, підключившись дротиком до тієї особи, будете завдяки цьому відчувати все, що робитиме вона, так, наче чините це самі. Або треба викликати стару кіберівницю, яка живе в лісі за містом у хатці на трьох лапах. Вона ж бо за покликанням геріатричка і лікує осіб похилого віку!

— Так? Ну, то для початку спробуємо, може, того дротика! — захрипів король.

Як звелів, так і вчинили. Електрики підключили командуючого особистої гвардії до Величності, і король наказав йому негайно розпиляти мудреця Калькулу, оскільки вчинок цей видавався йому винятково паскудним, а саме цього він і прагнув. Отож ніякі мудрецеві благання й стогони не допомогли, але під час розпилювання на дротику перетерлася ізоляція, через що король сприйняв тільки першу половину катівського спектаклю.

— Це поганий спосіб, і я слушно звелів розпиляти того невдалого мудреця, — захарчала Величність. — Давайте-но сюди стару кіберівницю з хатки на трьох лапах!

Помчали придворні до бору, і незабаром король почув сумну пісеньку, що звучала приблизно так:

"Старих людей лікую, оздоровлюю, регенерую, ремонту і відсвіжаю і навіть слави не бажаю, вилизую суглоби, корозії й склерози і на старече тремтіння маю випробуване ворожіння, оце-то справжнє здоров'ю служіння!"

Вислухала кіберівниця королівські нарікання, низько вклонилася тронові та й каже:

— Пане й королю! У синій даліні, за Лисою Горою є невеличке джерельце, з якого тонким струмочком біжить олія, яку називають рициноюю; на ній готується любчик-шурупчик, який чудово омолоджує — одна столова ложка на сорок сім років! Треба добре пильнувати, аби не ковтнути забагато любчика-шурупчика, бо від надміру можна зовсім зникнути, занадто омолодившись. Дозволь, пане, я вмиць приготую тобі цей випробуваний засіб!

— Чудово! — зрадів король. — А приготуйте-но княгиню Адорицію, нехай знає, що її чекає, хи-хи!

І король тремтячими ручками рахує свої розхитані гвинтики, бурмоче, хрипить і навіть часом дригається, бо через старість уже здитинів, не виходячи з розпусного забуття.

І от лицарі їдуть по рицинову олію, варяться мікстури, димлять дими, клубочиться пара над казаном старої кіберівниці, аж нарешті біжить вона до палацу, падає на коліна і подає монархові келих, наповнений по

вінця дзеркальною рідиною, що блищить, як живе срібло, і промовляє вголос:

— Королю Паралізію! Оце любчик-шурупчик, який омолоджує, зміцнює, надає бойової відваги і сили на амори до Змори; тому, хто келих вип'є, ані міст палити, ні дівчат здобувати у всій Галактиці не буде забагато! Пий на здоров'я!

Король узяв келих і бризнув кілька крапель на свій стільчик для ніг, а той як фокне, як підскочить, а тоді як удариться об землю, аж загуло, та як не кинеться на дегенерала Екламптона, щоб зганьбити і збезчестити його! Одразу зо шість пригорщ орденів з нього здер, тільки замиготіло.

— Пий, Ваша Королівська Величносте, сміливо! — підохочує кіберівниця. — Адже сам бачиш, який це чудодійний засіб!

— Спершу ти ковтни, — каже король дуже тихо, бо ж дуже вже старенький. Кіберівниця трохи злякалася, задкує, відмовляється, але вже на поданий королем знак троє кнехтів схопили її і через лійку силою влили до рота кілька крапель дзеркального відвару. Блиснуло — і дим пішов! Дивляться придворні, дивиться король, хоч і недобачає — від кіберівниці ані сліду, тільки чорна обсмалена дірка в підлозі, а крізь неї видно наступну дірку, вже між дійсністю і сном; у ній виразно видно чиюсь ногу, гарно взуту, з пропаленою шкарпеткою і срібною пряжкою, на яку ніби кислота бризнула, бо вона трохи потемніла. Нога ж та, шкарпетка й черевик належать Хитріянові, Архімудритові короля Розпорика. Таку страшенну силу мала отрута, котру кіберівниця звала любчиком-шурупчиком, що не лише її і підлогу, а й сам сон наскрізь пропалила і, бризнувши на литку Хитріянові, добряче її обпекла. З великого страху король хотів був прокинутись, але, на Хитріянове щастя, дегенерал Тортурій устиг ще добряче луснути його булавою по голові. Отож, завдяки цьому, прокинувшись, Розпорик анічогісінько з того, що йому в сні притрапилося, не пам'ятав. Тільки й того, що втретє

виплутався з підступно наставленого на нього сну, цього разу завдяки своїй безмежній недовірливості, з якою ставився до всіх.

— Щось мені приснилося, але що — не пам'ятаю, — каже король, знову опинившись перед Самосонною Шафою. — Але чому це ти, добродію, мій кібернере, підстрибуєш на одній нозі, за другу тримаючись?

— Кіберматизм... Ваша Королівська Величносте... Видно, на зміну погоди, — простогнав підступний Архімудрит і ну далі спокушати короля, аби ще якимось новим сном задурманився. Надумався Розпорик, прочитав "Список снів" і вибрав "Пошлюбну ніч королівни Недотепа". І приснилося йому, що читає він біля каміна предивну книжку з металевими застібками, у якій витонченими словами, червоним друком на позолочених пергаментях розповідається про королівну Недотепу, яка п'ять віків тому панувала в Данделії; про її Крижаний Ліс, Спіральну Вежу, про Пташник з Іржанням і Багатооку Скарбницю, а понад усе про її вроду і надзвичайну цнотливість. І забажав Розпорик тієї краси великим бажанням, і вся його жага спалахнула в ньому палючими язиками, аж вогненний відблиск заграє йому в зіницях, і король кинувся у глиб сну шукати Недотепу, та її ніде не було, і лише найстаріші роботи щось пам'ятали про існування тієї монархині. Стомлений мандрівкою, натрапив урешті Розпорик на самій середині королівської, а тому подекуди позолоченої, пустелі на вбогу хатину; зайшов до неї й побачив старого в білих, як сніг, шатах. Той устав назустріч Розпорикові та й каже:

— Шукаєш Недотепу, нещасний! А чи знаєш ти, що її вже п'ятсот років як немає живої? Яка ж пуста й даремна твоя пристрасть! Єдине, що можу для тебе зробити, це показати тобі її несправжню, а тільки змодельовану цифровим, нелінійним, стохастичним і дуже надійним методом, ось у цій Чорній Скрині, яку збудував собі у вільний час з пустельного мотлоху!

— Ах, покажи мені її, покажи! — крикнув Розпорик, а пустельник кивнув головою, вчитав з книги координати королівни, запрограмував її і

все середньовіччя, увімкнув струм, відкрив на Чорній Скрині маленьке вічко й сказав Розпорикові:

— Дивися й мовчи!

Нахилився, тремтячи, король і справді побачив нелінійно і бінарно змодельоване середньовіччя, а в ньому країну Данделію, Крижаний Ліс і палац королівни зі Спіральною Вежею, Пташником з Іржанням і Багатоооку Скарбницю в підземеллях, а також саму Недотепу, яка граційно і стохастично прогулювалася змодельованим лісом. Крізь вічко у Чорній Скрині було видно, як її плоть, уся червона зсередини і золота від електричного розжарення, тихо шуміла, коли змодельована королівна зривала змодельовані квітки й тихенько наспівувала змодельовану пісеньку; і скочив Розпорик на скриню, й давай гатити руками в її віко, добиваючись усередину, бо хотів у своєму шаленстві вдертися до замкненого в ній світу. Але пустельник швидко вимкнув струм, стягнув короля зі скрині й каже:

— Ти тричі шалений! Хочеш досягти неможливого, бо ж не може істота, збудована з реальної матерії, потрапити в глиб світу, який є лише кружлянням і вируванням елементів у цифровій, нелінійній і делікатній моделі!

— Я мушу! Мушу!!! — верещав знетямлений Розпорик і бився головою об Чорну Скриню, аж бляха вгиналася, а пустельник каже:

— Коли вже так хочеш, я допоможу тобі поєднатися з королівною Недотепою, та знай, що спершу ти втратиш свою теперішню подобу, бо я повинен зняти з тебе мірку згідно з твоїми координатами і змодельовати тебе самого атом за атомом, а тоді запрограмую тебе і ти завдяки цьому станеш частиною того середньовічного змодельованого світу, що існує в Скрині і буде існувати в ній доти, доки вистачить струму в дротах і напруги в анодах і катодах. Проте ти сам назавжди втратиш свою

теперішню подобу й існуватимеш лише у вигляді прегарних, делікатних, стохастичних і нелінійних струмів!

— Як я можу тобі повірити? — спитав Розпорик. — Звідки мені знати, що ти змоделюєш мене, а не когось іншого?

— Тоді давай спробуємо, — сказав старий. Потім зважив його, обміряв, як це робить кравець, але докладніше, бо зняв мірку з кожного його атома, нарешті запрограмував Скриню і сказав: — Дивись!

Глянув король крізь вічко й бачить, як він сам, сидячи перед каміном, читає книжку про королівну Недотепу, як біжить її шукати, як розпитує, аж посеред золоченої пустелі натрапляє на хатку і бачить у ній старого мудреця, котрий вітає його словами:

— Шукаєш Недотепу, нещасний! — і так далі.

— Гадаю, ти переконався, — сказав старий, вимикаючи струм. — А тепер запрограмую тебе в середньовіччі поряд з чарівною Недотепою і будеш снити з нею вічний сон нелінійного цифрового моделювання...

— Гаразд, гаразд, — каже король, — але ж це все-таки тільки моя подoba, а не я сам, бо сам я тут, а не у Скрині!

— Зараз тебе тут не буде, — відповів приязно старий, — я вже про це подбаю...

З цими словами він видобув з-під ліжка важкого, але замашного молота.

— Коли пригортатимеш до себе кохану, — пояснив йому пустельник, — я зроблю так, щоб ти не існував у двох місцях — і тут, і там, у Скрині — знаю надійний спосіб, старий і простий. Отож зволь нахилитися, мій пане...

— Спершу ще раз покажи мені Недотепу, — сказав король. — Я хочу перевірити досконалість твого методу...

Старий показав йому Недотепу крізь вічко Чорної Скрині. Король дивився, дивився та й каже:

— Опис у давній книзі занадто перебільшений. Загалом вона нічогенька собі, але не така вже надзвичайна, як про це пишуть у хроніках. Бувай здоров, мудрецю...

І повернувся на каблуках.

— Як же це? Куди ти, навіжений?! — закричав пустельник, стискаючи в руках молота, бо король уже простував до дверей.

— Куди-будь, аби не до Скрині, — відповів Розпорик і вийшов, і в ту ж мить сон луснув йому під ногами, як мильна бульбашка, й король побачив перед собою страшенно розчарованого Хитріяна в передпокої. Адже так недалеко було до того, щоб короля замкнули в Чорній Скрині, з якої Архімудрит уже б ніколи його не випустив...

— Мій кібернере, занадто вже ти стараєшся у цих своїх снах з дамами, — промовив король. — Або давай мені якийсь сон, у якому можна зазнати любощів без зайвих клопотів, або забирайся з палацу разом зі своїми шафами!

— Пане, — відказує на це Хитріян. — Маю для тебе сон саме такий, як хочеш, надзвичайно високої якості, тільки спробуй його, прошу, і ти сам у цьому пересвідчишся!

— Який це ти так вихваляєш? — питає король.

— Оцей, пане, — відказує Архімудрит, тицяючи в перламутрову табличку з написом: "Мона Ліза, чи Лабіринт солодкої нескінченності".

І сам бере вилку що теліпається у короля на годинниковому ланцюжку, аби, не гаючись, чимшвидше ввіткнути її в розетку, бо бачить, що справа кепська: Розпорик уникнув довічного ув'язнення в Чорній Скрині, безперечно, лише завдяки своїй тупості, котра не дозволила йому як слід закохатися у звабливу Недотепу.

— Чекай-но, — мовить король, — я сам!

І увімкнув вилку. Ввійшов він у сон і бачить, що й надалі залишається самим собою, Розпориком, стоїть у палацовому передпокої, а обіч нього Хитріян-кібернер, котрий переконує його, що найрозпуснішим з усіх є сон про Мону Лізу, бо в ньому відкривається нескінченність жіночого роду; отож він послухав, підключився і давай розглядатися за тією Моною Лізою, бо йому вже кортіло зазнати її любих пестощів, але в черговому сні знову опинився в передпокої поруч з королівським Архімудритом. Тоді ще раз швиденько підключився до шафи й потрапив у наступний сон, і знову те саме: передпокій, а в ньому шафи, кібернер і він сам.

— Чи мені сниться? — заволав він, підключаючись; знову передпокій з шафами і Хитріяном; давай ще раз — і те саме; і ще раз, і ще, усе швидше.

— Де Мона Ліза, шахраю? — вереснув король, а тоді висмикнув вилку, щоб прокинутися, але нічого не вийшло! Знову він у передпокої з шафами. Затупотів король ногами й давай метатися від сну до сну, від шафи до шафи, від Хитріяна до Хитріяна, потім і цього вже не хотів, нічого, аби тільки повернутися до дійсності, до улюбленого трону, до палацових інтриг і розпустити, смикав вилки, втикав наосліп, знову витягав.

— Ой, рятуйте! — кричав він. — Рятуйте, король у небезпеці! — а тоді: — Моно Лізо! Гей! Агов! — і підстрибував зі страху, метався по кутках, шукаючи шпарини, яка вивела б його до дійсності — але все намарно. Не знав, чому воно так сталося, надто вже був нетямущий, але на цей раз ані тупість, ані підозріливість, ані нікчемна легкодухість вже не могли

його врятувати. У надто вже велику кількість снів утратив, надто багато щільних коконів його обкотало, отож хоч і наддер одного-другого, борсаючись з усієї сили, це йому нічого не давало, бо тоді потрапляв углиб сусіднього, а коли висмикував вилки з шаф, то й одне і друге йому тільки снилося, коли ж пробував бити Хитріяна, той виявлявся лише сонною марою. Давай Розпорик кидатися й стрибати на всі боки, але ніде нічого, тільки сон і сон: одвірки й мармурові підлоги, золототкані запони, лампаси, кутаси і, зрештою, він сам — усе лише мара, міраж і облуда. І почав король тоді загрузати в трясовині снів, гинути в їх лабіринті, хоча ще брикався й копався, що ж — коли і копання сонне, і брикання теж! Голову розчерепив Хитріянові — але й це нічого не дало, бо не наяву він ревів, а уві сні, отож і звуку не було. А коли, висотаний і очманілий, на якусь мить і справді вирвався в дійсність, то не зумів відрізнити її від сну і, знов увіткнувши вилку, покотився назад у сновидіння. Видно, так уже мало бути. І марно скімлив за пробудженням, не знав-бо, що "Мона Ліза" — то сатанинське скорочення від слова "Монархоліз", тобто "розчинення монарха", оскільки це була найстрашніша з усіх пасток, наставлених на нього тим зрадником Хитріяном...

Отаку-то зворушливо-повчальну історію розповів Трурль королеві Мучидаву, в якого від неї розболілася голова, і тому він відразу ж відпустив конструктора, нагородивши його орденом Святої Кіберни з бузковим знаком зворотної напруги на полі, інкрустованому дорогоцінною зеленою інформацією.

Сказавши це, друга машина-оповідачка дзвінко заскреготіла золотими трибками, дивно засміялася від легкого перегріву деяких клістронів, зменшила собі анодну напругу, зачаділа, згасла і пішла до паланкіна під загальні оплески, якими її нагородили за красномовність та виявлені здібності

А король Геніальйон подав Трурлеві наповнений іонами келих, майстерно різьблений хвилями ймовірності, що вигравали супротивно-паралельними фотонами. Той вихилив його й подав рукою знак. Тоді

третя машина виступила на середину печери і, вклонившись, мовила добре поставленим модульованим електронним голосом:

— Ця історія про те, як великий Конструктор Трурль за допомогою старого горщика викликав локальне коливання і що з цього вийшло.

— У Сузір'ї Маглівниці була Спіральна Галактика, а в тій Галактиці була Чорна Хмара, а в тій Хмарі було п'ять шестірних плеяд, а в п'ятій плеяді було бузкове сонце, дуже старе і навіть підсліпувате, а довкола того сонця кружляло сім планет, а третя мала два місяці, і на всіх тих сонцях, зірках, планетах і місяцях діялися, згідно зі статистичним розкладом, різні всячини і всячинки, а на другому місяці третьої планети бузкового сонця п'ятої плеяди Чорної Хмари Галактики у Сузір'ї Маглівниці знаходився смітник, який можна було б знайти на будь-якій іншій планеті або місяці, зовсім звичайний, отож, наповнений сміттям та іншими відходами, смітник, котрий виник внаслідок того, що глауберзькі аберициди побилися воднево і ядерно з ліліяцькими альбуменсами, внаслідок чого їхні мости, дороги, будинки, палаци та й вони самі перетворились на кіптяву й жужми бляхи, а їх прибило метеоритним вітром до місця, про яке оповідаємо. Впродовж віків на цьому смітнику нічого, крім сміття, не творилося, а коли якось трапився землетрус, то половина сміття, яке знаходилося знизу, перемістилося нагору, а друга половина, та, згори, опала наспід, що само по собі не мало особливого значення, проте підготувало феномен, викликаний тим, що Славного Конструктора Трурля, який пролітав тією місцевістю, засліпила якась комета з яскравим хвостом. Він відбивався від неї, викидаючи крізь вікно порожньооплава все, що траплялося під руку, а то були порожні дорожні шахи, які раніше він наповнював оковитою, бочки з-під пороху, якого не вдалося винайти варляям із зірки Хлореляй, а також усякий старий посуд, серед якого був тріснутий глиняний горщик. Той горщик, набувши, згідно з законами тяжіння, швидкості, збільшеної ще хвостом комети, торохнувся об схил над смітником, скотився в калюжу, й, ковзнувши по болоту, з'їхав униз до сміття і штурхнув проіржавілу бляшку, та обкрутилася довкола мідного дротика, а поміж її краї потрапили уламки слюди — і виник конденсатор. А дріт, оперезавши горщик, утворив

зародок соленоїда. А зачеплений горщиком камінець штовхнув шматок іржавого заліза, котрий був старим магнітом, і від цього руху виник струм, який перемістив ще шістнадцять бляшок та смітникових дротів, і там розчинилися грудочки сірки і хлору, а їхні атоми попричіплювалися до інших атомів, а зрушені молекули почали сідати верхи на інші молекули, аж нарешті внаслідок усього цього посеред смітника утворився Логічний Контур, є ще п'ять інших та ще вісімнадцять додаткових там, де горщик нарешті розлетівся на друзки; а ввечері на край смітника неподалік висохлої вже калюжі виліз створений таким випадковим способом Маймаєш-Самосин, який не мав ні батька, ані матері, але сам був собі сином, оскільки за батька йому правив Випадок, а за матір — Ентропія. Маймаєш видобувся зі смітника, аж ніяк не турбуючись тим, що мав лише один шанс зі ста супергігацентильтонів у гексатрильйонному ступені на виникнення, отож він ішов собі, поки не натрапив на іншу калюжу, котра ще не встигла висохнути, так що зміг вільно побачити себе в калюжі, ставши біля неї навколішки. І побачив у водному дзеркалі свою цілком акцидентну голову з вухами, як поламані струдлі, лівим — перекошеним, а правим — надтріснутим, побачив свій випадковий тулуб, що утворився з бляхи, бляшок і бляшанок, частково циліндричний, бо вальцювався, виповзаючи зі смітника, а посередині, в талії, вужчий, бо саме цим місцем перекотився через камінь на самому краю смітника. Він побачив і свої руки зі сміття, і ноги з відходів і порахував їх. А було їх, через збіг обставин, по парі, і свої очі, яких теж, зовсім випадково, було двоє. І захопився собою незмірно Маймаєш-Самосин, аж зітхнув, зачарований стрункістю своєї талії, парністю членів, округлістю голови й вигукнув уголос:

— Я таки справді чарівний! І навіть досконалий, що якнайкраще доводить Досконалість Усякого Створіння!!! О, яким же добрим має бути той, хто мене створив!

І пошкутильгав далі, гублячи слабо припасовані гвинтики (бо ніхто не поприкручував як слід) і наспівуючи гімн на честь Одвічної Гармонії, а на сьомому кроці спіткнувся, бо недобачав, і шелеснув сторчголов назад до смітника. Протягом наступних трьохсот чотирнадцяти тисяч років нічого

з ним не відбувалося, окрім хіба що іржавіння, розпаду й загальної корозії, оскільки вдарився головою і йому поробилися короткі замикання, і не було його на світі. А по тому часі трапилося, що один купець, везучи старим кораблем анемони для бундвіногів з планети Недузи, посваривсядесь поблизу бузкового сонця зі своїм помічником і пожбуриу у нього черевиками, а один черевик вибив шибу й вилетів у порожнечу, після чого обертання того черевика зазнало змін через те, що комета, яка колись засліпила Трурля, знову опинилася на тому самому місці, і той черевик, повільно обертаючись, упав на місяць і, трохи обсмалений атмосферним тертям, відбився від схилу і вдарив Маймаєша-Самосина, що лежав у смітнику, випадково саме з такою силою і під таким кутом, що внаслідок відцентрових сил, спірального тиску і загального обертового моменту знову почав діяти створений з відходів мозок цієї акцидентальної істоти. А сталося так тому, що штурхнутий черевиком, Маймаєш-Самосин упав до близької калюжі й розчинив у ній хлор та йод, і забулькотіло йому в голові від електроліту, і виник там струм, який повзав туди й сюди, аж унаслідок цього кружляння Маймаєш сів у болоті й подумав собі: "Здається, що я таки є!"

Але впродовж наступних шістнадцяти віків він був неспроможний нічого більше подумати, його тільки поливав дощ, бив град і зростала в ньому ентропія. Але через тисячу п'ятсот двадцять років якась пташка пролітала над смітником, перелякано втікаючи від хижака, облеглилася для збільшення швидкості і поцілила Маймаєшеві в чоло, що викликало індукцію й ампліфікацію. Маймаєш чхнув і сказав:

— Я справді є! І щодо цього нема найменшого сумніву. Все ж виникає питання, хто це говорить: я є? Тобто: ким я є? Як тут знайти відповідь? Ба! Якби, окрім мене, було ще щось, що-небудь, з чим я міг би себе зіставити й порівняти — півбіді, але штука в тому, що немає нічого, бо видно, що зовсім нічого не видно!!! Отже, є тільки я і являю собою голу всеспроможність, бо ж я можу думати все, що захочу. Але чим же я все-таки є — порожнім місцем для думання, чи як?

І справді, в нього вже не було ніяких відчуттів, які за минулі віки зовсім попсувалися й порозлазилися, бо невблаганною володаркою є безжальна Ентропія, любителька Хаосу. Маймаєш не бачив тоді ні матерікалюжі, ні болота-батька, ані всього світу, не пам'ятав нічого, що з ним перед тим діялося, і взагалі не міг уже нічого, крім як думати. А оскільки міг тільки це, то й узявся до справи поважно.

— Треба було б, — сказав він собі, — заповнити цю порожнечу, якою я є, і цим змінити її нестерпну монотонність. А тому треба щось придумати. А коли придумаємо щось, то воно так і станеться, бо ж немає нічого, окрім наших думок.

Як бачимо, він став уже трохи зарозумілим, бо роздумував про себе у множині.

— Невже можливо, — сказав він тоді, — щоб існувало щось поза мною? Припустімо на хвилину, хоч це звучить і неймовірно, і навіть абсурдно, що так. Нехай це "щось" називається Гозмозом. А отже, існує Гозмоз і я як його частка!

Тут він зупинився, поміркував, і ця гіпотеза видалася йому зовсім не обгрунтованою. Вона не мала під собою ніякої підстави, розумних доказів, аргументів, передумов.¹ Тоді він визнав її безглуздою, узурпаторською, дуже засоромився і сказав собі:

— Про те, що є поза мною, якщо взагалі там щось є, я нічого не знаю, про те ж, що в мені, буду знати, як тільки про щось подумаю. Бо хто ж іще, коли не я сам — достобіса — має розумітися на моїх думках?! — і він знову придумав Гозмоз, але тепер уже помістив його у власному духовному внутрішньому світі. Це здалося йому значно скромнішим, пристойнішим і доречнішим, чого він і прагнув. Він почав наповнювати той свій Гозмоз вигаданою всячиною. Спершу, не маючи досвіду, вигадав пацьоркітів, які вихвіндрювали все підряд, а також поклепцитів, котрі кохалися у швах. Поклепцити відразу ж побилися з пацьоркітами за

шваї, аж у Маймаєша-Самосина розболілася голова, і нічого, крім мігрені, в нього з того творення світу не вийшло.

Тоді він став обачніше провадити далі свої творчі спроби й вигадав основні елементи, такі як: шляхетний газ, або досконалий елемент кальсоніум, і духовний елемент думаліум і розмножував буття, тільки часом помиляючись, але за кілька віків уже набув певної вправності, отже, досить непогано створив подумки свій власний Гозмоз, у якому існували різноманітні племена, створіння, буття і явища, і там узагалі було навіть мило, оскільки закони цього Гозмозу він виробив досить ліберальні, бо йому не імпонувала думка про суворі закономірності того казарменого статуту, який застосовує Мати-Природа (хоча він не знав її і нічого про неї не чув).

І був тоді самосинський світ, сповнений примхливої чарівності. І коїлося в ньому раз так — і вже, а раз — інакше, зовсім навпаки, також без ніякої на те причини. А якщо хтось мав у тому світі загинути, то цього завжди ще можна було уникнути, бо Маймаєш постановив собі не допускати непоправних подій. І в його думках добре велося гондралам, калеусам, які добували кальсоніум, і клофундрам, і бенігнам, і отримкам упродовж цілих віків, а тим часом у Маймаєша повідпадали його руки зі сміття й ноги з відходів, і забарвилася іржею вода в калюжі довкола пишної колись його талії, і його тулуб поступово занурювався у bagno. А він саме уважно й делікатно розвішував нові плеяди у вічному мороку своєї свідомості, котра була для нього Гозмозом, і, як умів, безкорисливо дбав, аби точно пам'ятати все, що створив думкою. І хоча через те в нього боліла голова, він не відступав, бо чувся потрібним своєму Гозмозові і дуже йому зобов'язаним. Але іржа тим часом прогризла йому верхні бляхи, про що він і не здогадувався, а денце Трурлевого горщика, який тисячоліття тому спричинив його появу, гойдаючись на хвилях калюжі, поволі наближалось до Маймаєша, нещасне чоло якого ще стирчало з води. І в ту хвилину, коли Маймаєш саме вимріяв собі чистосклисту лагідну Баукіс і вірного їй Ундрагора, і коли вони обоє мандрували посеред темних сонць його уяви під загальну мовчанку всіх Гозмозових народів, включаючи пацьоркітів, і тихенько перемовлялися

між собою, — денце горщика, підштовхнуте вітром, легенько стукнулось об його проіржавілий череп — і той тріснув. У глиб мідних звивин ринула брунатна вода й погасила струм логічних контурів, і Маймаєшів Гозмоз обернувся в найдосконаліше ніщо, а ті, хто дав йому початок, разом із громадами світів, ніколи про це не дізналися.

Тут чорна машина вклонилася, а король Геніальйон сильно й глибоко замислився, аж усі співбесідники почали невдоволено поглядати на Трурля, що засмутив королівський розум таким оповіданням. Та король посміхнувся і спитав:

— Ну, моя машино, маєш у запасі ще щось?

— Пане, — відповіла вона, низько вклонившись. — Я розповім тобі предивно глибоку історію Хлоріяна-Теорія Кляпостола, інтелектрика і мудранта Мамонського.

Якось трапилося, що знаменитий конструктор Кляпавцій, бажаючи відпочити після великої праці (він саме спорудив королю Гробомиліві Машину, Якої Не Було — та це історія окрема), потрапив на планету мамонидів. І проходжався нею туди-сюди, шукаючи самотності, аж побачив на узліссі в густих заростях дикого кібербарису хатинку, над якою вився димок. Хотів був її обійти, але побачив перед нею порожні бочки з-під чорнила і, здивований цим, зазирнув до хатини. За столом, витесаним з величезної брили, на другому, меншому, камені, що правив за стілець, сидів дід, такий обсмалений, поіржавілий і поскручений дротом, аж дивно глянути. Чоло в багатьох місцях було повгинане, очі з великим скреготом оберталися в оправах, скрипіли незмащені кінцівки, і весь він ськ-так тримався лише завдяки дротам і шнуркам, страждаючи від страшного безструм'я, про що красномовно свідчили порозкидані тут і там шматочки бурштину: тручи їх, нещасний добував собі життєдайний струм! На вигляд такої вбогості милосердна Кляпавцієва душа аж перевернулася. Він уже нишком сягнув був по гаманець, коли дід, щойно тепер угледівши його каламутним оком, пискливо вереснув:

— Прийшов нарешті?!

— Та прийшов... — буркнув Кляпавцій, здивований тим, що його чекали там, де він узагалі не збирався бути.

— Тепер? Ну, то згинь, пропади, поламай собі руки, шию й ноги! — аж надривався від страшних прокльонів дідуган, кидаючи в остовпілого Кляпавція всім, що потрапляло йому під руки, а було це переважно всіляке сміття. Коли дід врешті стомився й угамувався, Кляпавцій почав його лагідно питати, чому він завдячує таким прийомом. Дід ще буркотів:

— А бодай тебе замкнуло! А бодай тебе навіки заїло, корозіє! — Та згодом, утишившись, він так піддався на умовляння, що, почмихуючи та час від часу сиплячи прокльони й густо порскаючи іскрами, аж озоном смерділо, підніс пальця догори й оповів Кляпавцієві свою історію.

— Знай, чужоземче, що я перший мудрант з мудрантів, онтолог за покликанням, на ім'я (блиск якого затьмарить колись блиск зірок) Хлоріян-Теорицій Кляпостол. Народився в убогій родині і вже змалку мав нахил до роздумів про буття. Коли мені було шістнадцять років, я написав першу працю під назвою "Боготрон". Це загальна теорія апостеріоричних божеств, тих божеств, що їх розвинені цивілізації пристосують до Космосу, оскільки, як відомо, матерія — первинна, отже, на самому початку ніхто не мислить, тому на світанку історії повинна панувати повна бездумність. Ну й справді, ти тільки подивися на цей Космос, який він має вигляд! — Тут старий аж задихнувся від гніву, затупотів, а потім ослабим голосом повів далі: — Отже, я довів необхідність достосування богів ззаду, адже їх не було спереду, і кожна цивілізація, яка займається інтелектрикою, нічого іншого не прагне, як тільки створити Ультимативну Всемогутність, чи ректифікатор зла, тобто випрямляч шляхів Розуму. В отій своїй праці я помістив план першого Боготрона, а також характеристики його енергії, одиницею якої є богон. Така одиниця всемогутності є еквівалентом чудотворення в радіусі мільярда парсеків. Коли ця праця моїм власним коштом вийшла з друку, я швиденько вибіг на вулицю, переконаний, що люд зараз же понесе

мене на руках, увінчає квітами й обсипле золотом, та де там! Навіть кульгавий кібернардин не гавкнув. Більше здивований цим, ніж розчарований, я негайно засів за роботу і написав працю "Молот для розуму" в двох томах, у якій пояснив, що кожна цивілізація має перед собою два шляхи: або саму себе замучити, або запестити насмерть. Вона робить те або інше, поволі пожираючи Космос і переробляючи залишки зірок на унітази, колеса, триби, цигарнички і подушечки. А це йде від того, що, неспроможна зрозуміти Космос, цивілізація намагається це Незбагненне якось перетворити на Зрозуміле і не зупиняється доти, доки не переробить туманностей у клоаки, а планети в ліжка і бомби, маючи при тому на оці Вищу Ідею Порядку. Оскільки лише забрукований, каналізований, каталогізований Космос здається їй достатньо пристойним. А в другому томі під заголовком "Advocatus Materiae" я довів, що Розумові, внаслідок його захланності, тільки тоді добре, коли йому вдається поневолити якийсь космічний гейзер або запрягти рій атомів, аби виробляти крем проти ластовиння. А потім він накидається на наступне явище, щоб приторочити його як трофей до пояса наукових завоювань. Але і ці два блискучі томи світ зустрів мовчанкою. Тоді я сказав собі, що терпіння і наполегливість — понад усе. Після захисту Космосу від Розуму, котрий я вивернув навиворіт, як і Розуму від Космосу, безневинність якого полягає в тому, що Матерія лише через свою бездумність допускається всіляких паскудств, я написав у раптовому натхненні "Кравця Буття", де логічно довів, що суперечки філософів не мають ніякого сенсу, оскільки кожен повинен мати власну філософію, припасовану до себе, як свитка. А що й цю працю привітала німа тиша, я відразу ж створив іще одну. У ній виклав усі можливі гіпотези на тему Космосу: першу, згідно якої його взагалі не існує, другу, що він є наслідком помилок якогось Творчика, який пробував створити світ, не маючи ані найменшого поняття, як це робиться, третю, яка твердила, що світ — шаленство певного Супермозку, котрий збожеволів через власну безмежність, четверту — що це недоречно зматеріалізована думка, п'яту — що це матерія з кретинським мисленням. Певний свого, я чекав запеклих суперечок зі мною, розголосу, докорів, захватів, увінчань, зрештою, критичних нападів і проклять. Але знову зовсім нічого не сталося. Тоді вже я здивувався безмежно. Подумав, що, може, надто

мало вивчаю інших мудрантів і, негайно придбавши їхні праці, по черзі перечитав найславетніших, а саме, Френезія Пацьора, Бульфона Струнцеля, творця школи струнцелістів, Турбульйона Кратафалка, Сфериція Логара, а також самого Лемюеля Лисого.

Та нічого вартого уваги я в них не знайшов. Тим часом мої праці потроху розходилися, тож я подумував, що хтось їх читає, а коли читає, то й наслідки будуть. Зокрема, я не сумнівався, що мене покличе Тиран і зажадає, щоб я займався тільки ним і прославляв його. Я навіть докладно продумав свою відповідь йому. Що Правда для мене — понад усе, що я за неї ладен життя віддати. Тиран, прагнучи похвал, які міг би скласти йому мій досконалий розум, намагатиметься купити мене ласкою, кине мені до ніг дзвінкі монети і, бачачи мою непохитність, за намовлянням софістів, скаже, що коли вже я вивчаю Космос, то годилося б зайнятися і ним, бо й він є певним фрагментом Космосу. На це я відповім убивчим сарказмом, ото ж він віддасть мене на муки. Тоді я заздалегідь почав гартувати тіло, щоб витримати найстрашніші муки. Та минали дні й місяці, а Тиран хоч би що. Даремно я гартувався. Лише один-єдиний перогриз на ймення Душимил написав у вечірній бульварній газетці, що, мовляв, блазень Хлоріянчик править теревені в книжці під назвою "Боготрон, або Остаточний Всенічник". Я кинувся до своїх праць — і справді, внаслідок друкарської помилки, в назві "Всемічник" вкралося "н" замість "м"... Спершу я хотів його вбити, але розважливість перемогла. — Настане ще й мій час! — сказав я собі. — Не' може бути, щоб хтось удень і вночі сипав, як горохом, найвищими істинами, аж блиск Ультимативного Пізнання бухав від них — і нічого! Прийде визнання, прийде слава, трон із слонової кості, титул Першого Мисляги, всенародна любов, спокій у тиші садів, власна школа, люблячі учні й вівати юрби! Бо саме такі мрії живить кожен з мудрантів, мій чужоземче. Звісно, вони запевняють, що єдина їхня пожива — Пізнання, а напій — Правда, що вони не прагнуть ані земних благ, ані обіймів електриток, ані блиску золота, ані орденських зірок, ані слави й хвали. Не вір цим брехням, заморський добродію! Всі жадають того самого, а різниця між мною і ними та, що у величі свого духу я відверто й не соромлячись визнаю ці слабості. Та спливали роки, а інакше, як Хлоріянчиком, Хлорчиком-

блазнем ніхто мене й не називав. Коли настало моє сорокаліття, я здивувався, що вже так довго чекаю на загальне визнання, а його нема. Отож я сів і написав працю про енеферців, найрозвиненіший народ у всьому Космосі. Що? Ти не чув про них? Я теж ні, бо не бачив їх і не побачу, а їхнє існування я довів чисто дедуктивним, логічним, остаточним і теоретичним способом. Я міркував так: якщо в Космосі є цивілізації різного рівня розвитку, найбільше повинно бути пересічних, середніх, а інші або відстали в розвитку або вихопилися наперед. Маючи перед собою таку статистичну викладку, бачиш, що так, як у групі осіб, де найбільше середніх на зріст, тільки одна-єдина повинна бути найвищою, так само і в Космосі має десь існувати цивілізація, що досягла найвищої фази розвитку. Її мешканці, енеферці, вже знають усе те, що нам і не снилося. Я описав це в чотирьох томах, витратившись і на крейдяний папір, і на портрет автора. Та і ця тетралогія розділила долю своїх попередниць. Рік тому я перечитав її від дошки до дошки і аж плакав з високої насолоди, так геніально вона написана, так дихає абсолютом, що годі сказати. Е-хе-хе, а під п'ятдесят літ я мало не збожеволів! Бувало, накуплю собі праць і статей мудрантів, які досягли розкошів і багатства, щоб довідатись, про що ж там ідеться. Це праці про різницю між передом і задом, про чудову будівлю монаршого трону, про його солодкі підлокітники і справедливі ніжки, трактати про шліфування прикрас, докладні описи сього й того, причому ніхто там сам себе зовсім не хвалить, якимось воно так складається, що Струнцель захоплюється Пацьором, а Пацьор Струнцелем, а обох засипають почестями Логарити. Зростає також популярність трьох братів Вирвацьких — з них Вирвандер тягнув угору Вирвація, Вирвацій — Вирвислава, а той у свою чергу Вирвандера. І коли я вивчав їхні праці, пойняла мене якась страшенна лють, я кинувся на ті праці й дер їх, м'яв і навіть жував... Аж нарешті заспокоївся, втер сльози й швиденько сів писати працю про "Еволюцію Розуму як Двотактне Явище", бо, як я в ній доводжу, блідавців із роботами єднає колоподібний зв'язок. Спершу внаслідок загусання мулистого слизу на березі моря виникають клейкі істоти, білясті і тому звані Альбуменсами. Минають віки, поки вони навчаються оживляти метал, вдихати в нього душу й робити Автомати своїми підневільними слугами, а через деякий час, — за зворотнім порядком речей, —

Автомати, звільнившись з-під влади клейких істот, починають експерименти, чи не вдасться, бува, вдихнути свідомість у кисіль. І коли пробують на білку — то їм це вдається. Але синтетичні блідавці через мільйони років знову беруться до заліза, і так відбуваються постійні зміни. Як бачиш, таким чином я розв'язав одвічну суперечку про те, що було первинним — робот чи блідавець. Цю працю я послав до Академії. Вона була в шести томах, оправлена у шкіряні палітурки і на її видання я витратив решту спадщини. Чи варто говорити, що жорстокий світ її теж замовчав? Стукнуло мені шістдесят, наближався й сьомий хрестик, і надії на минущу славу згасли. Що ж було робити? Став я роздумувати про вічну славу, про нащадків, про наступні покоління, які відкриють мене, впадуть переді мною ниць. Правда, тут мене опосіли сумніви: що мені, власне, з того, якщо мене вже не буде. І я змушений був у відповідності до мого вчення, викладеного в сорока чотирьох томах з супровідним науковим апаратом і додатками, дійти висновку, що — нічогісінько. Закипіло в мене в душі, і я сів писати "Заповіт для Нащадків", щоб як слід їх потоптати, обплювати, спаплюжити, зганьбити і зневажити, як тільки вдасться, найкращими методами. Що? Кажеш, що це несправедливо? Що я мав би звернути свій гнів проти своїх сучасників, які знають мене? Ба, шановний! Адже коли моя майбутня слава осяє кожне слово того "Заповіту", сучасники вже давно розсиплються на порошок. Кого ж я тоді мав би проклинати? Тих, кого немає? Якби я вчинив так, як ти оце кажеш, нащадки вивчали б мої праці в солодкому спокої, зітхаючи лише задля пристойності: "Бідолаха! Яким тихим героїзмом була його невизнана велич! Як справедливо гнівався він на наших дідів, із зворушливою відданістю пожертвувавши нам справу свого життя!" Отак би й було! То що ж? Винних нема? Ідіотам, які поховали мене живцем, смерть має стати щитом перед блискавицею помсти? Та мені вже на саму думку про це мазут у жилах закипає! Вони будуть спокійно насолоджуватись моїми працями, тільки задля годиться ремствуєючи за мене на своїх батьків? А не діждете!!! Та я хоч звіддаля, хоч із могили копну їх носом! Нехай знають ті, хто буде мастити моє ім'я медом і малювати золоті німби навколо моїх портретів, що саме за це я їм зичу, аби поламали собі всі клапани до останнього, аби похворіли на довге замикання, щоб їм корозійна зараза голови поїла, якщо вони тільки на те

й здатні, що вигрібати прах із цвинтарів минулого! Може, серед них ростиме якийсь новий великий мудрант, а вони, зайняті пошуками решток моєї кореспонденції з пралею, взагалі його не помітять! О, хай тоді неодмінно знають, що моє сердечне прокляття і мій найщиріший гнів з ними і серед них, що я маю їх за лизогробів, труполобів, шакалістів, які тому живляться рештками, що ніхто з-посеред них не здатний розібратися в живій мудрості! Нехай же, видаючи повні зібрання моїх творів, ті некромати, ті прахолоби змушені будуть опублікувати й цей "Заповіт", сповнений останніх проклять, адресованих їм, нехай позбудуться самовдоволення від того, що з-посеред них походив незрівнянний мудрець Хлоріян-Теорицій Кляпостол, котрий навчав навіки-віків наперед! Нехай знають, зводячи мені постаменти, що бажав я їм усього найгіршого, що тільки має в собі Космос, а ненависть мого прокляття, скерованого в майбутнє, дорівнює тільки його безсиллю. А тому бажаю, аби знали, що я не признаюся до їхнього роду і немає між мною й ними нічого, крім щирої огиди, яку я відчуваю до них!!!

Марно намагався Кляпавцій під час цієї промови заспокоїти несамовитого дідугана. Викрикуючи останні слова, той зірвався на ноги і, погрожуючи кулаком наступним поколінням, аж пінився від жахливих прокльонів, невідомо звідки взятих при такому скромному житті, розлючений, посинілий, затупав, загарчав, увесь спалахнув і від холеричного замикання гепнувся мертвий долі. Кляпавцій, дуже засмучений таким неприємним поворотом справи, сів віддалік на камені, підняв "Заповіт" і почав читати його. Але від густоти епітетів, призначених майбутньому, вже на другій сторінці йому замиготіло в очах, а закінчивши третю, мусив витерти спітніле раптом чоло, бо добродішній покійний Хлоріян-Теорицій явив зразки абсолютно неперевершеного космічного лихослів'я. Цілих три дні, вилупивши очі, читав Кляпавцій той "документ", та й задумався, чи повідомити про нього світ, чи знищити? І досі так сидить, неспроможний вирішити це...

— Виразно бачу, — сказав король Геніальйон, коли машина, закінчивши оповідання, відійшла вбік, — якийсь натяк на справи оплати, які вже стали на черзі в нас, оскільки після чудової ночі оповідей до

печери заглядає світло нового дня. А тому скажи, мій любий конструкторе, якої нагороди бажаєш?

— Пане, — сказав Трурль, — ти ставиш мене в незручне становище. Хоч би що я побажав, отримавши його, може, потім шкодуватиму, що не попросив більше. І водночас я не хотів би образити Вашу Королівську Величність надто високими вимогами. Тому визначення розміру гонорару полишаю на Вашу Монаршу ласку...

— Хай буде й так, — приязно відповів король. — Оповіді були чудові, машини — досконалі, а тому не бачу іншого способу, як тільки обдарувати тебе найбільшим скарбом, якого б ти, і цього я цілком певен, не поміняв на жоден інший. Дарую тобі здоров'я і життя — оце, я думаю, гідна нагорода. Всяка інша здавалася б мені невідповідною, оскільки вона не зрівноважить ані золота Правди, ані Мудрості. Отож будь здоров, приятелю, і надалі приховуй від світу свої істини, занадто жорстокі для нього, і, щоб їх не розпізнали, вкладай у казки.

— Пане, — мовив здивований Трурль, — невже ти спершу мав намір позбавити мене життя? Невже такою мала б бути моя винагорода?

— Розумій мої слова як хочеш, — відповів король. — Що ж до мене, то я розумію це так: якби ти мене тільки розважив, щедрості моїй не було б меж, але ти зробив більше, і тому ніякі багатства не можуть дорівнятися твоєму творінню. Даючи тобі змогу і далі проводити таку діяльність, якою ти прославився, не маю для тебе ані вищої плати, ані винагороди...

ЛЕМ С. Кіберіада. — К.: Дніпро, 1968. — 288 с. (Переклад Віри Авкснґєвої).

ЛЕМ С. Кіберіада. — К.: Дніпро, 1990. — 816 с. — (Фантастика. Пригоди. Детектив).

СВАРНИК Іван Ів., переклад з польської, 1990.